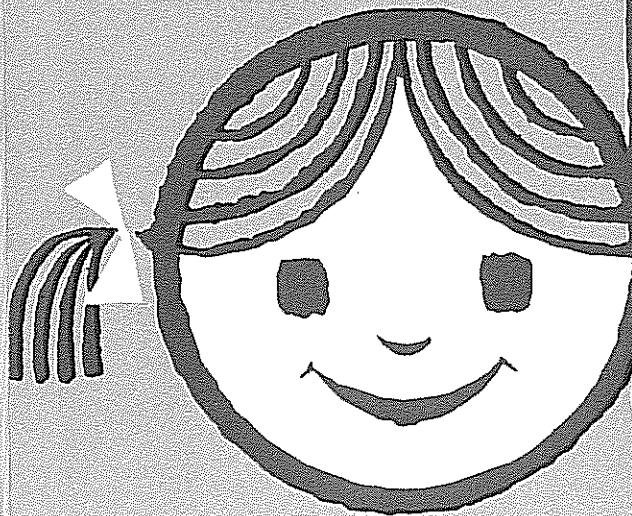

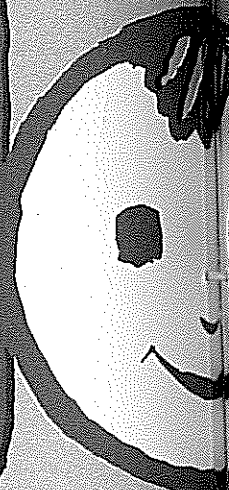
ספרות ילדים וזמרים

ספר-מצח

ספרייה
המכללה להנ"ך
חיפה דור י"ג

בית ב' (ב')
שלוש-עשרה

קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות עירית ירושלים — המחלקה לחינוך
המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), חוה ויזל
ד"ר אסתר טרסי, ציפי אלדר

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
דוד המלך 8 טל' 02-238202/4

ISSN 0334 — 276 X

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים
מיצבו בנו משה ז"ל

עיון ומחקר

ק 177 / 87

2/27

בעיות הגייה של ילדים כמרכיב הונווריסטי בספרות ילדים

Shen

מאת מירי ברוך

אנשי לשון ופסיכולינגוויסטים רבים¹ מצביעים על בעיה של החלפת עיצורים כאחד המאפיינים את שפת התינוקות. משה זינדר² למשל, קובע כי תינוקות נוהגים להחליף עיצורים לועיים ווילוניים בעיצורים שיניים ושפתיים, כך יוד מוחלפת ב־ס; ע' וט' מוחלפת ב־ד' ועוד.

צביה וולדן³ מציינת את האותיות המיועדות לשיבושים והן של הגאים שורקים — ש', ס', ז', צ'; ושל הגאים סותמים — ל', מ', נ', ר'.

החלפת העיצורים והקשיים בהגייתם מופיעים בספרות הילדים העברית, הן בפרוזה והן בשירה. בקלאסיקה של ספרות הילדים מוכר הסיפור "הדגל" של שלום-עליכם, שבו מתאר הדובר הילד כיצד לא הצליח להגות את האות ק, ג' וכ' ולהכעיסני, היה שמו של אבי קלמן, שם אמי גיטל אשת קלמן, שמי קופיל בן גיטל אשת קלמן וכך:

— "ילד מה שמך? — שמי טופיל בן דיטיל אשת טלמן... ומי רבך? זרשון דרדרת דרדטי" וגו'...

להחלפת העיצורים בספרות הילדים שתי מטרות עיקריות:

א) **מטרה קומית**: הקורא הפוטנציאלי של הטכסט, היודע כיצד להגות את האותיות, צוחק מטוב לב, ותוך רגש עליונות על אותו "מסכן" שאינו יודע להגות את האותיות כדין.

ב) **מטרה טיפולית**: הנמען הפוטנציאלי של הטכסט, הסובל מבעיות דומות מוצא עצמו מזדהה עם דמות הדובר בשיר, הוא נוכח לדעת שהקושי בהגייה אינה בעיה שלו בלבד, ומשתחרר במידת-מה ממועקותיו. נוסף לכך, העיצוב הקומי של הדברים יוצרים בו מעין ריחוק ממצבו שלו והסתכלות קומית על הדברים.

רשימת הטכסטים הקומיים העוסקים בבעיות פונטיות של ילדים ארוכה וחלק

1. רשימה מפורטת של מאמרים בנושא, מופיעה בסוף המאמר.

מן הדברים נדון בהקשרים שונים, בעיקר בדיונים על לשון ילדים בספרות ילדים. כך, למשל, במחקרה של רחל משיח: "אפיוני לשון פונולוגיים ומורפולוגיים אצל עודד בורלא" (עבודה אשר זכתה בפרס לוי קיפניס לשנת תשמ"ו) נדונות יצירות רבות של עודד בורלא שבמרכזן בעיות מעין אלה "על הפונקציות הטכסטואליות השונות שלהן".

בספרה של מיריק שניר: "ילדה אחת אמרה", מתוארים השלבים שבהם מנסה הילדה לבטא את המלה טרקטור. פרופ' דותן, קובע כי בין האקוסטיקנים מקובל שהנמען קולט רק כ-50% מהצלילים שמפיק המוען, וכל השאר מובן באמצעות מנגנון השלמה מתוך שליטה בשפה. אולם מהעדר שליטה מלאה בשפה, כמו במקרה של ילד, או של עולה חדש, או במפגש עם מלה נדירה או זרה, הסבירות לשיבושים עולה.

הדוברת "הילדה", של מיריק שניר, מנסה: טטור (אי יכולת לבטא ק' ור'), אח"כ טרטור, ורק בשלב האחרון מצליחה לבטא את המלה טרקטור.

במסגרת סקירה קצרה זו, ברצוני להדגים שני שירים משתי תקופות שונות העוסקים בדרכי הגייה משובשים. האחד, שירו של טשרניחובסקי "ברלה אומר", שיר שהופיע בספר החליל (דביר 1923), והאחר: שיר של אורה מורג "קץ וחשת" מתוך הספר: תומר כף ילד מוּמלץ (הוצאת פרפרים צהובים 1979).

בר'לה אומר / ש. טשרניחובסקי

אסליכנו בעד הדלת: צא, איס לע!	אחת, סתים! אחת ואחת! בסעה טובה ומוצלחת אהיה סל.	סלום! ואמלתם: מי? בללה הטטן סמי. כן, לבותי, וממילא אבי דלטון ואמי בילא — הלא כן?
בסוכות נותן לי כל דוד לב אגוזים, לבים מאד, ואבי נותן לי "הוסענא", בפסח אסאל "מה נסתנה". הוי מה טוב!	טלית טטן לי גזה, "מודה" אדע כבל על פה; והנה "דלדלי" אבי עשה להכות בו המן הלסע: הא לך, הא!	אחות יס לי ויס לי אח דדול, דדול מאד — האח! בדי סלד לו וכפתולים, המתנוצצים, הדדולים, והוא חייל!
מצות אוכל, מלול מל! אמלו: מתי פסח חל, ואני אסאל "מה נסתנה", אמי תסמע ואבי יענה; אך זה חג!	יען חפץ לתלות את מלדכי ואסתל על העץ. ואלו בא עם אסתו זלת	והוא מתהלך לו בעיל בתך וחוצרות, בתך וצליל:

בשיר זה מציג עצמו ברלה הקטן, ותוך כדי "דבריו" מובעים קשיי הגייה שלו. קשה לו לבטא הגייים מסויימים ואלה מוחלפים בפיו, באופן קבוע בהגייים אחרים.

בדיקת מערכת ההגייה של הדובר בשיר מלמדת כי אין הוא יכול להגות את ההגיים: ש', ר', ק', ג', ואלה מתחלפים לו ב'ס', ל', ט', וד'. כלומר:

אינו יכול לבטא ש ר ק ג
ומבטא ס ל ט ד

לכאורה מי שאינו מסוגל לבטא 4 הגיים בלבד, נראה שהגייתו תהא בכל־זאת מובנת, שהרי קיימים בשפה 22 עיצורים, ומהם 4 מן ה־22? אך למעשה, כידוע, קיימים עיצורים ומסויימים שהם שכחים הרבה יותר מן האחרים, וכשמשורר רוצה להציג את התופעה של חוסר יכולת הגייה של עיצורים מסויימים, הוא אוסף, מתוך המבחר הקיים, דוקא את אותן מילים המכילות את העיצורים, שהילד אינו מסוגל להגות, וכך נראה כאילו לא ניתן להבין את דברי "ברלה הקטן" כלל.

השיר הופך להיות "שיר משחק" כאשר יש לפענח את החיזה ולגלות את העיצורים שהוחלפו באחרים — והסיטואציה משעשעת.

הדובר בשיר אינו "מסכן" בשל הגייתו הלקויה. אין מתעללים בו, לא לועגים לו, הוא מתאר עצמו כמי שחיו שמחים וטובים למרות הגייתו המשובשת. עם זאת "שיבושיו של ברלה" הם שיבושים מקובלים אצל תינוקות ואין ספק כי טשרניחובסקי בדק ותחילה את העיצורים המועדים לפורענות בלשון תינוקות ולא בחר בדגם מקרי של עיצורים.

בעית הגייה מסוג אחר מופיעה בשיר של לאה מורג "קץ וחשת":

קץ וחשת / אורה מורג

יריתי בקשת	בחג ל"ג בעומר
קילומטר וחצי,	אמר לי תומר
נשבר לי החץ	"כל הילדים מביאים לגן —
ונשאר לי רק חצי.	חוץ מתפוחי אדמה, כמובן —
נשארתי עכשיו	קץ וחשת,
עם ששת וקצי	סליחה, טעיתי,
סליחה, טעיתי,	חץ וששת
חשת וקצי	אוי, לא,
אוי, לא,	קץ וחשת
קצת וששי	אוף, נו — חץ וקשת
אוף, נו — קשת וחצי.	יה, זה יצא לי!
יה, זה יצא לי!	חץ וקשת
קשת וחצי.	שאבא מכין להם לבד,
זה די מבבלל להגיד ולקרוא	מעץ מיוחד ומחוט שפגט.
מענין איך יצא מזה גרי־כוכב־שמו.	

הדובר בשיר זה אינו משבש היגיית עיצורים או הגיים מסויימים. "הוא יודע" להגות את העיצורים כולם, אלא שבצירופים מסויימים של מילים הוא "מתבלבל" ומחליף במילים את האותיות הראשונות של כל אחת מהן אלה באלה וכך במקום: חץ וקשת אומר קץ וחשת; במקום קשת וחצי אומר חשת וקצי, הח' מוחלפת בק' והצירופים נשמעים משעשעים ומצחיקים. לכאורה חיקוי לשון ילדים, הופעה הקיימת בעיקר במילים לוועיות או מילים ארוכות במיוחד כמו: מנדרינה במקום מנדרינה, גי'גדר במקום פריג'דר, וכל — כלב, כאשר במלה האחרונה יש גם השמטת עיצורים (כמו בדוגמת הטטור של מיריק שניר). תופעה זו, שאף היא מקובלת בלשון ילדים, מקובלת בגילאים מאוחרים יותר כמשחק, ולכן בשיר של אורה מורג ניתן לראות את הדברים הן כשגיאה אפשרית של דובר — ילד, אך במקביל ניתן לראותם גם כמשחק מכוון שמטרתו לשעשע.

חיוק ל כך מצוי בהקדשה לספר: "הפטר מדקש לצומר ק"ש" = הספר מוקדש לתומר כץ. אין ספק שהגייה משובשת של עיצורים מסויימים אינה נראית תופעה קומית בעיני הסובל ממנה. אך מאחר ותופעה זו היא בדרך-כלל תופעה חולפת ואינה בגדר "מחלה", ניתן להשתעשע בה ובמיוחד עם אותם ילדים אשר זוכרים עצמם כמי ששיבשו עיצורים מסויימים והיום כ"גדולים" אין הם שוגים עוד. זהו נושא לשוני מובהק שיכול לשמש ככלי עזר בשירות הפסיכולוגים, ובמיטבו — כיצירה ספרותית משעשעת ומהימנה.

ביבליוגרפיה וחומר עזר

1. **בורוכובסקי אסתר**: על תופעת החיקוי וראשית הדיבור, "בלשנות עברית חופשית" תשמ"ד, חוב' 22.
2. **בראדון אהרון**: סדר מילים ומבנה תחבירי של לשון ילדים בתוך: דברי הקונגרס הרביעי העולמי למדע היהדות תשכ"ט.
3. **ברמן רות ושגיא ישראל**: על דרכי תצורת המילים וחידושן בגיל צעיר, "בלשנות עברית חופשית" 18, 1982.
4. **וולדן צביה**: שיבושים, שיפוצים וחידושים בספרות ילדים בתוך: ברוך-פרוכטמן עורכות: מחקרים בספרות ילדים, אוצר המורה 1984.
5. **זיזנר משה**: אספקטים פסיכולינגוויסטיים של משלב שפת התינוקות בעברית. עיונים בחינוך, 1978, כרך ב'.
6. **משיח רחל**: אפיוני לשון פונולוגיים ומורפולוגיים אצל עודד בורלא, עבודה סמינריונית, המחלקה ללשון עברית, אוניברסיטת בראילן.
7. **צ'וקובסקי קורניי**: משתיים עד חמש. התפתחות לשונית של הילדים. ספרית פועלים 1985.
8. **רבקאי יהודה**: על שפת ילדינו בארץ, ת"א, הוצאת יוסף שמעוני 1938.
9. **שוורצולד אורה**: הלשון העברית בנושא בשירי ילדים בתוך ברוך-פרוכטמן עורכות: מחקרים בספרות ילדים, אוצר המורה 1984.
10. **שוורצולד אורה ומשיח רחל**: מזוריות לשון אצל עודד בורלא, ספרות ילדים ונוער תשמ"ה, חוב' ד.

בסימון שאלה

מאת אמירה ברזילי

בשירת הילדים שלהם, שלא כדרך המסור ררים העכשוויים, אלה המחקים את לשון הדיבור המשובשת של הילדים.

אמנם אין לדון בספרות כלשהי במר נותק מזמנה, מהספרות למבוגרים ואף מהספרות הכלל-עולמית, שגם בהן חלים אותם תהליכים ומגמות של הנמכת הלשון וקירבה אל לשון הדיבור, המתגלים בשירה לילדים, של יהודה אטלס ודר מים לו.

גם אין להתעלם מכך שהעברית של ימינו אינה עוד אותה עברית "מצומצמת" של תקופת שלונסקי. מאז עברה העברית כברת דרך רבה והתפשטה לאין ערוך, עד כי לעיתים נדמה שפריצתה היא מעבר לכל גבול וסייג, ויצירת מילים וביטויים חדשים כה רבה שקשה להקיף את כל השפע הזה, ונשאלת השאלה: האם בספרות לילדים מותר להביא מכל בכל, כמו בספרות למבוגרים? והרי יש להתחשב במצבו המיוחד של הילד, הנמצא בשלבי רכישת השפה (בניגוד למבוגר), ואינו מבחין עדיין בין משובח ותקני לבין משובח.

תפוצתם של ספרי יהודה אטלס, ודר מים להם, רבה. הם התחבבו על הקורא

הדן בספרות ילדים אינו יכול להתעלם מכך, שלא כמו ספרות למבוגרים, היא מכילה יסוד דידקטי, ובמיטבה — סמוי. ליסוד דידקטי זה כמה היבטים¹, שהאחד מהם הוא ההיבט הלשוני, כלר מר: הרחבת אוצר המילים והקניית דרכי המבע. מבחר המילים ודרכי תיחור בורן מעניקים לטקסט, מעבר לערך הדידקטי שלהן, גם את אמינותו, ומסייעים לעיצוב האסתטי שלו. דרכי המבע ואוצר המילים הם עניין שבבחירה המשתנים מדור לדור.²

כשם שביאליק סימן מפנה בספרות בדורו ושלונסקי — בדורו, אפשר לציין מפנה בשירת הילדים העכשווית, שביטוין חיקוי לשון הדיבור של הילדים על כל צורותיה וגווניה, כולל לשון משובשת, וזאת בניגוד לשירה שקדמה לה.

שלונסקי אמר: "אין לפנות לילד בלשון דלה, "בסיסית", אלא דווקא בלשון דשנה וצבעונית, עשירה ומגוונת... הרי אצלנו... אין עדיין סבתא שנחלה מאבותיה ואבות אבותיה שפעת-לשון, ניבים ודימויים"³.

ואכן, גם ביאליק וגם שלונסקי ובני דורם, השתמשו בלשון עשירה ומגוונת

1. ברגסון ג, הערכים החינוכיים בשירה הנוודרנית לילדים, בתוך: ספרות ילדים ונוער, חוב' ל"ד, דצמבר 1982, עמ' 3.
2. הראל שלמה, מביאליק עד אטלס, בתוך: עיונים בספרות ילדים, אוניברסיטת חיפה, תשמ"ג 1983, עמ' 5.
3. יפה א.ב., משורר הילדים, בתוך: א. שלונסקי המשורר וזמנו, ספרית פועלים תשכ"ז, עמ' 205.
4. ולדן צביה, שיבושים, שימוצים וחידושים — שלוש תופעות מלשון הילדים, בתוך: מחקרים בספרות ילדים, בעריכת מירי ברוך ומאיה פרוכטמן, אוצר המורה 1984, עמ' 195.

ג — שימוש במילת החיבור "גם".

אז תסגרו ת'טלוויזיה
שתפסידו גם.

מילת חיבור, כידוע, מחברת חלקים שונים במשפט, ואילו בטקסט שלפנינו היא משמשת כמושא המשלים פועל ועל ידי כך מענקת לה משמעות של שם עצם — מה שנוגד את ההגיון. הכיצד: "ש" תפסידו את הגם"?

ד — שיבוש מכוון על פי הילדים.

בין הרבה אנשים
אני תמיד מנחד
שאמא שלי תיעלם
ואני — איאבד.

יש בשיר שתי צורות של נפעל, האחת נכונה: תיעלם (מבלי להתיחס לדגש החסר ב'ת'), והשניה משובשת: איאבד, כלשון הילדים.

ה — אוטואים — נתינת אישור לשיר-מוש במילה השגויה בפי הילדים.

ו — אי התאמה בין נושא לנשוא, ועוד.

כשהשקו ת'אגה
לפני יומיים.
ובכל השבילים
היה מלא מים,
עשיתי ...

"מים" היא צורת זכר רבים וכן גם "השבילים", ועל כן "מלא" היתה צרי-כה להיות גם היא צורת זכר רבים ולהתאים לשתי הנ"ל וכן האוגד "היה" צריך היה להיות "היו", וכשהמשפט נכון מיותרת מילת היחס ב' במלה "ובכל".

וכך הוא נכון: וכל השבילים היו מלאים מים.

אים הצעירים והבוגרים כאחד בשל המר-טיבים החדשים, בשל חשיפת האמת הילדית והתמימות שבהם, בשל נקודת התצפית החדשה של הדובר על עניינים שבעולמו — לעומת כל אלה הלשון שבטקסט משובשת ומחוקה, המת דיבור נמוכה ביותר ונותנת, שלא ביודעין, אי-שור לשימוש קלוקל בלשון צורמת, וחבל. והרי דוגמאות אחדות שנלקחו מספר אחד בלבד⁵, אך הם אופייניים לספרים אחרים שלו.

א—1) קיצורים מרובים של השמטת

ה-א' מכינוי המושא והיבור
ה-ה' שנותרה למושא עצמו,
תוך השמטת ה' היידוע.

ת'רגליים = את הרגליים וכו'.
ת'תיק, ת'גינת, ת'טלוויזיה,
ת'מעיל, ת'אולר.

2) קיצור שם הגוף: אנילא =
אני לא.

ב— משפט לא משפט והרעיון שבו
אינו שלם.

ללבוש ת'מעיל כשקר,
בפעם הראשונה,
ולמצוא שם בכיס ת'אולר
ששכחתי לפני שנה.

אם נראה בשמות הפועל "ללבוש" ו"לכו-צוא" שם — אזי הם ישמשו כנושא, אך חסר להם הנשוא להשלמת המשפט. ואם נראה בהם פועל המכיל נושא ונשוא במשפט מצומצם, גם אז המשפט יהיה חסר משום שהפועל הזה הוא של פסוקית המשועבדת למשפט עיקרי ש-איננו.

5. אטלס יהודה, והילד הזה הוא אני, כתר 1977.

אולי השיבוש נובע מהצירוף הבלתי נכון: "היה שעורים".

ז — שיבושים מצויים אחרים.
"ושמה כתוב" — במקום: "ושם כתוב" — בלי ה' המוגמה.

"תמיד יוצא קבץ" — מילה מאידיש. הספר כולו כתוב כלשון הדיבור המצוי בפי ילדים. יהיו אולי שיאמרו כי כך אמנם יאה לו, משום שהמוטיבים גם הם מתחום עולם הילדים, מנקודת התצפית שלהם ונתונים בפי דובר ילד ועל כן יש כאן התאמה בין התוכן ללשון. אך האומנם זהו הערך הלשוני שיש להקדיש לילד באמצעות הספר?

כהשוואה לשירים הנ"ל ניתן להביא את שירי ע. הלל, שגם הוא מקצר קיצוריים כגון: "שהא'משלי = שהאמא שלי, שפות'חתפה = שפותחת את הפה, ומביא ביטויים מפי ילדים "אידיוט, זיפת, פויה", ועוד, אך באותו שיר ממש הוא מביא גם ביטויים וצירופים מן המדע עולים שבלשון.

ביטויים שבלשון הדיבור
היו נשמעים ודאי כך:

באמצע, במרכז
לרגלי
מדוע
בוכה כל כך הרבה
מפני ש...
מנגב
שואל שאלות

מנגב — ללא הבדל בין "גורף" ל"מוחה".

ועוד דוגמה מספר אחר של ע. הלל. ליד הביטויים מלשון הדיבור "פספסת, ס'תכל" או "חביבי" בפנייה לאל הבורא. שופע השיר הקצר צירופי לשון משובחים, בנוסף להקניית ידע על הציפור שאינה ידועה ביותר ושמה מראבוב. כבר שם השיר "בכיה לדורות" הוא ביטוי מהמדע קורות (תענית כט). הרווח עד היום. וכן הציוריים הבאים:

מה נפלאים מעשיך אלהים
ומה רבו.
בראת הרים — ואיים
אכלסת ...
אללי, אללי,
בושה להביט בי ...

בשירי ע. הלל עברית שורשית שמעל הנורמה. צורה זו של הבאת מעט מהלשון המשובשת בצד הלשון המשובחת, יוצרת איזון ביניהן וגם מזמנת קנה-מידה להשוואה והפער ביניהן מובלט. אין מאמר זה בא לפסוק הלכות, אלא לתהות תהיות בלבד ולשאול: מהי הלשון הטובה והנאותה שיבור לו הכותב ספרות לילדים, האם זה שבפי הילדים, או זו המעשיהה את אוצרם?

ביטויים משובחים

בל לב אפריקה
שם למרגלות הר ...
על מה אתה
שופך כל כך הרבה דמעות
על ש...
וגורף את חטמו
מקשה כאן קושיות
דמעה מוחה

6. ע. הלל, עצוב להיות מלך החיות, בתוך: אני פשוט, הקיבוץ המאוחד 1973, שיר ראשון.

7. ע. הלל, בכיה לדורות, בתוך: צפרים צפרים, הקיבוץ המאוחד 1973, שיר ראשון.

נו"קטינא" עד "נעורים"

על ראשיתן של הספריות ההסתדרותיות לילדים

מאת אוריאל אופק

בערב פסח תש"ב (1942), עם פירסום הפרוספקט הראשון של הוצאת 'עם עובד', נתעשרר קוראיה הצעירים של ארץ-ישראל בספריות חדשות לילדים ולנערים, שהיו במהרה לגדולות ולרבות-התפוצה ביותר בשעתן, ברל כצנלסון, מייסד 'עם עובד', שהכריז אז כי "הספרות העברית זקוקה אולי לספרות-נוער יותר מאשר לכל דבר אחר", השקיע יגיעה ומחשבה בבניית הספריות לילדים ולנוער של ההוצאה ההסתדרותית. "אני רוצה לומר מתוך נסיוני, שבחירת ספרות לילדים בעברית אינה מן הדברים הקלים", אמר בשבוע הראשון לקיומה של ההוצאה, בהוסיפו: "כל מי שבודק ורואה מה שנעשה בספרות-הילדים בארץ, כמה יש בה מן העשייה ביד וכמה מעט מהרוח היוצרת, יתמלא דאגות רבות". אמת-המידה שלו היתה, "כי מה שאינו טוב לילדים אינו טוב גם לגדולים, ומה שטוב לילדים טוב גם לגדולים. 'עם עובד' איננה הוצאת-ספרים מתוקה, או הוצאת-ספרים פרופאגאנדיסטית לילדים, אשר תכניס אותם תחת כנפי השכינה", הטעים, "זאת צריכה להיות הוצאת-ספרים מחנכת, הנותנת גם השפלה וגם הבנת האמת" (מתוך הרצאה בכנס פעילים, כתבים, יב, תש"י, עמ' 161).

אפשר לראות בספריות לילדים ולנוער של 'עם עובד' מעין המשך לספריה קצרת-הימים של המרכז לנוער, שיסד ברל כצנלסון 12 שנים קודם לכן; וכשם שהטיל בתרצ"ד (1934) על ברכה חבס לערוך ולכתוב את ספרוני המרכז לנוער, כן מינה אותה עתה עורכת הספריות 'לילד' ו'שחרות' של ההוצאה החדשה. מתוסר יצירות-מקור מן המוכן נאלצה ברכה חבס לפתוח את שתי הספריות בתרגומים. בניסן תש"ב הופיע ראשון ספריה של הספריה 'לילד' —

"איסופוס החכם: ששים משלים לקטנים ולגדולים", מתורגמים מן המקור היווני על-ידי נחמיה רבן; בספרית 'שחרות' הופיע באותו שבוע ספרה הקלאסי של סלמה לגלרף, "מסע הפלאים של נילס הולגרסן הקטן עם אוויו הבר", בתרגום ח"ש בן-אברם, ובחודש שאחריו הופיע הספר השני בספריה — "הלוחמים במוות" מאת הסופר-המדען האמריקני פול דהיקריף, בעיבוד של דבורה אילון-סרגני. חרף עובדה זו — פתיחת הספריות בדברי תרגום — קידמה הביקורת בברכה את שתי הספריות הצעירות ותרומתן לקוראים הצעירים: "בספרית 'שחרות' כמעט

הכל מעורר עניין, כתב דוד קלעי, "סיפורה של לגרלף וחיבורו של דה'קריף — שני הספרים האלה אשר הופיעו ראשונים בספריה — הוציאו לה מוניטין שאין עוד חשש לשחיקתו" (ה'פועל הצעיר, לה, תש"ב, גל' 33, חתום: אחינף). בדומה לכך ציין גם ב"י מיכלי, כי "בחירתו של הספר הראשון בספריה 'לילד' [איסופוס החכם] — אין טובה ממנה" (שם, לו, תש"ג, גל' 10, חתום: ב.י. דוחובני); ואחריו קבעו גם אחרים, בדין, כי "הומר הקריאה של הספריה 'לילד' משובח ומעניין, חי בסגנונו ונאה בצורתו". (שם, לו, תש"ד, גל' 19).

כל המעיין בארבעים הספרים, שיצאו בספריה 'שחרות' בחמש השנים הראשונות לפעילותה, ימצא בהם אותו מבחר רבגוני של ישן לצד חדש, מקור לצד תרגום, מחנך לצד מעשיר ומהנה — מבחר העשוי אולי לעורר רושם של יד-המקרה, או של אילוצי המצוי והיעדר הרצוי, אבל הוא נעשה על-פי הנחיתו של ברל כצנלסון וכפי שנוסח על-ידו בפרוספקט ההוצאה:

[...] סיפורים מושכים את הלב, מימינו או ומן העבר הקרוב והרחוק, ממקור ישראל ומספרות העולם; חקרי טבע, מסעות ותגליות, עולם החי והצומח, חיי אישים, סבלות הגלות ובנין המולדת. (ד'בר, 14.1942).

בשל אילוצי המצוי — וודאי גם בשל מדיניות ההוצאה לדחות יצירות שהמתק וה'מותח' מאפיל בהן על המחנך — מוצאים אנו בספרית 'שחרות' רק מעט יצירות-מקור חדשות, וגם אלה לא היו בדרך כלל מן הסוג המושך ומסעיר את לב הקוראים הצעירים. הספר המקורי הראשון, 'חלוצים באו לעיריה' מאת מרדכי הלטר, הוא סיפור רפורטאזי מהווי קיבוץ-הכשרה בפולין, שהמחבר השתייך אליו, ואשר תיאורי ההווי והלבטים הגודשים אותו רחוקים מלמשוך את לב הקורא. גם בין ספרי המקור הבאים של 'שחרות' קשה למצוא יצירה אחת, שהיתה לנכס קיים בספרות-הנוער שלנו, שכן רובם ככולם שייכים לתחומי הרפורטאז'ה, התיעוד, האקטואליה או המדע. ברכה חבס גוללה "קורות מפעיל צעיר", וישראל אהרוני פירסם "זכרונות זואולוג עברי"; אברהם עקביה סיפר את קורותיו "עם וינגייט בחבש", וישראל אבן-נור תיאר ביומנו את הדרך החלוצית שעשה עם חבריו "מסדום לבית-הערבה"; משה סתוי סיפר על הווי "הכפר הערבי", ואידה פקטורית סיפרה על העולם שגילו תלמידיה 'בשולית המים'. אפילו ספרי זיכרון מעובדים של פלמ"חאים שנספו בפעולות יצא ב'שחרות' ("בן הארץ", מאת מנחם [אחם] ברגמן; "אגרות" מאת יתעם ווייץ; והרשימה ארוכה).

בין ספרי המקור הבלטריסטיים, שיצאו במסגרת 'שחרות', אנו מוצאים הדפסות חוזרות של מבחר מסיפורי פרישמן, ברדיצ'בסקי, א"ז רבינוביץ, בוקי בן-יגלי ודבורה בארון, שכבר נדפסו

1. לעומת זאת מתה מיכלי ביקורת שלילית על סיפורו המפעים של נתום גוטמן "ביאטריצה", שיצא אז בהספריה 'לילד', בטענה המזוהה כי "זהו סיפור רגיל, שמאות דוגמתו מתפרסמים בעתוני ילדים" (שם, עמ' 7-8).

2. הספר נכתב יידיש במקורו, נוסח עברי ראשון שלו בתרגום המחבר, בשם 'לחיים חדשים', נדפס בהמשכים בשבועון 'עולמי' (ורשה תרצ"ח) ויצא אח"כ בספר. גם ספרו הבא של הלטר נדפס בספריה 'שחרות': 'השבוי' מצפורי (סיפור היסטורי מתקופת התלמוד).

בקבצים קודמים וספק אם פונוגו על-ידי מתבריהם לנוער דווקא; את קובץ סיפוריו של פסח בריאדון "סוסים מספרים", שהמסגרת המונולוגית של בעלי-היים מדברים פגמה לא במעט באיכותו האותנטית של הספר; ועוד קובץ סיפורים מאת עזרא המנחם, "עפר הארץ", על "חיי העולים לירושלים עיר הקודש לפני דור ודורותיים", שאף הוא, על תוכנו הקודר והנפשות הבוגרות הפועלות בו, אין בו כדי למשוך את הקורא הצעיר (ואן ספק שמחברו גם לא התכוון לכך). יוצא דופן במסגרת 'שחרות' הוא ספרו של שמשון מלצר "אלף: פרקי זכרונות מן הזמן הראשון ב'חדר'", המתאר בדרך השיר הסיפורי את עולם ילדותו של המחבר בעיירה הקטנה בגולה. לאמור: כל ספרי המקור הנזכרים הם קבצי סיפורים וזכרונות בעלי רקע אותנטי, או אוטוביוגרפי, ואין בהם גם סיפור ארוך אחד מהווי הארץ, שיכיל עלילה דראמטית שלמה, אשר תכבוש את לב הקורא. ואם כי הבחירה נעשתה מתוך "תשומת לב מרובה לשרשים בעם היהודי בעבר" (כדברי ברל כצנלסון בהצאתו הנזכרת), לא יפלא, שמבחר זה הנחיל אכזבה למנויי 'שחרות'.

מוצלחת יותר היתה בחירת הספרים המתורגמים לספרית 'שחרות', שכללה ממיטב הרומאנים הקלאסיים והמודרניים לנוער בתרגומים משובחים. אנו מוצאים כאן, בין השאר, מסיפורי יאנוש קורצ'ק ("יותם הקסם") וויליאם סארויאן ("הקומדיה האנושית"); סיפורים, שדראמה והומור משמשים בהם בערבוביה נלבבת, כ'זקני בית-הספר בוילפי' הקלאסי מאת ר' טלבוט', או "ילדי הבזק" המודרני מאת אלנור מורדאונט, בתרגום יעקב אורלנד. גם ספרי המידע המתורגמים — כגון "בן הסנדלר (חיי ה"פ אנדרסן)" מאת ק"ב בורנט (תרגם משה בן-אליעזר), "בדד" מאת חוקר הקוטב ריצ'רד בירד (תרגמה אלישבע [ביחובסקי]), או "מעולם החרקים" מאת ז'ן אנרי פאבר (עיבד פסח אוירבך) — הכילו יסודות בלטריסטיים מובהקים, שהותירו את רישומם על הקוראים הצעירים.

עיון חוזר ברשימת ספרי 'שחרות' יגלה בבירור את לבטי העורכים בבחירת הספרים. "אני רוצה לומר מתוך נסיוני", ציין ברל כצנלסון, "שבחירת ספרות לילדים בעברית אינה מן הדברים הקלים. [...] זהו תפקיד קשה מאוד". העורכים לא היססו לדחות ספרים אחדים, שהתכוונו תחילה להוציאם. חרף תנאי המלחמה, שחייבו הדפסה על נייר זול, הצטיינו ספרי 'שחרות'

3. ספרו של בוקי בן-יגלי (יהודה בנימין קצנלסון) "שירת הזמיר" כולל, לצד הסיפור הגדול, שעל שמו נקרא הספר, עוד כמה מסיפוריו הקצרים של המחבר. ספרה של הדבורה בארון, "משם", כולל עשרה סיפורים, שרובם נדפסו קודם לכן בקובץ למבוגרים 'מה שהיה' (תרצ"ט).
4. כך נדפס, משום-מה, בשער הספר; אבל שמו המלא של המחבר האנגלי הוא טלבוט ביינס ריד. הספר תורגם מן המקור הרוסי ע"י א"ל סמיאטיצקי (בפסיכודונים א. אחירב) וזכה לפופולאריות רבה בארץ. תרגום חדש של הספר — מראשוני הסיפורים לנוער מהווי בית-הספר — יצא בתש"ם בשם 'אלופי וילובי' (תירגם א' אופק).
5. בפרוספקט הראשון של 'עם עובד' נזכרו ברשימה ספרי 'שחרות' הספרים "ביאליק בחיים ובשירה" ו"שאלו טרניחובסקי" מאת יעקב פיכמן, "ארמון הילדים העזוב" מאת שיינה אייזר פלד והביוגרפיה "חיי רמבראנדט" מאת עזרא נוסמן, הם לא הופיעו.

בצורתם הנאה, יחסית; הם נדפסו בניקוד חלקי, ו'עם עובד' היתה אחת ההוצאות העבריות הראשונות, שהעסיקו מגיה ועורך-דפוס, שהפקידו לעבור על כתב-היד.

פרובלמאטית פחות היתה הספרייה המנוקדת 'לילד', שרוב ספרייה היו מצומצמים בהיקפם וכללו סיפורים ושרירים קצרים, מלווים בציורים רבים. כאן לא ביקשו העורכים להעמיס על הקוראים הקטנים שפע של ערכים, אלא קודם כל להעניק להם חוויות ספרותיות-אסתטיות מענגות; והם עשו זאת בהצלחה בלתי-מבוטלת. לרשותם של ברל כצנלסון וברכה חבס, שעמדו גם על ערש 'דבר לילדים', עמדה ה'נבחרת' של משתתפי השבועון, שכללה כמה ממיטב היוצרים לגיל הרך: מרים ילן שטקליס ואנדה פינקרפלד-עמיר, אהרן זאב ויעקב פיכמן. פניה ברגשטיין והדוד יהושע (מרגולין), והם תרמו לספרייה כמה מיצירותיהם היפות ביותר. נתן אלתרמן העניק לה את תרגומי המבריקים לסיפוריו השיריים של צ'וקובסקי 'לימפופו' ו'ברמלי'; עמנואל בן-גריון הוציא בה מחרוזת שנונה של "מעשיות צחוק וכובד ראש" מן הפולקלור העולמי ("המשכיל והכסיל"); ושמשון מלצר תירגם בשביל הספרייה כמה מסיפוריהם של הסופרים-הפליטים אלכסנדר חרים ואנטול סטרן.

באותם ימים, שבהם ישב לתרגם סיפורים אלה, נתמנה שמשון מלצר עורך המדור לספרי ילדים של 'עם עובד' (ברכה חבס הוסיפה לערוך את הספרייה 'שחרות'). מלצר, בוגר סמינר למורים ובעל נסיון בהוראה, הבין את הצרכים והטעמים השונים של כל קבוצת גיל, ולצד הספרייה 'לילד' יסד שתי ספריות נוספות, שכל אחת מהן פונוה לקבוצת-גיל מוגדרת: 'קטינא' לבני הגיל הרך, שהחוברות הקטנות והמצוירות שלה כללו סיפורים קצרים ופיוטים מאת זאב, פניה ברגשטיין ושרה לוי (תנאי); והספרייה המנוקדת 'לנער', שפונוה לבני 10—12 והושתתה בעיקרה על ספרות מקורית: אם זו סיפורת מודרנית, כגון "תעלומת הארגזים" לג'וזף גוטמן או "מפה ומשם" ליצחק שווייגר (דמיאל); ואם זו סיפורת פולקלורית בעיבוד קלאסי, כ"שיחות מני קדם" לזאב יעבץ (מהדורה מחודשת). האקטואליה מצאה את ביטויה בספרייה זו בספרו האוטוביוגרפי של צבי ברמאיר "חזור הייל לארץ-ישראל", וכן בספרה האפי של מרים זינגר "דן וין והחסידות" (תירגם מכתבי-יד מאיר מוהר), המספר על ידידותם של ילדים בני לאומים שונים בימי מלחמה. ואם אנו מוצאים כאן סיפורת מתורגמת, קשורה גם היא במישרין או בעקיפין בעם ישראל: סיפורו ההיסטורי של שלמה כהן 'הפודה ומציל', שהיה מן הנקראים ביותר בשעתו על-ידי

6. יהושע מרגולין (1877—1974), שחתם על יצירותיו לילדים בפסבדונים "הדוד יהושע", היה מחלוצי הוראת הטבע בארץ.
7. אלכסנדר חרים (1908—1960) ואנטול סטרן (1899—1968), שהגיעו לארץ בשלהי מלחמת-העולם השנייה והוציאו כאן כמה יצירות לילדים ולמבוגרים שתורגמו מכתב-יד, חזרו כעבור שנים אחדות לאירופה ומתו שם.
8. שרה לוי-תנאי, ילידת ירושלים (1911), שהיתה שנים רבות גננת, חיברה והלחינה שירים לבני הגיל הרך, שנדפסו ב'גליונות לגננות' וב'דבר לילדים' (אחד מישריה הידועים: "אור חבצלות"). ב-1949 יסדה את תיאטרון-המחול 'ענבל'.

הנוער היהודי בגולה, וזה לתרגום מחודש של צבי ברמאיר; וסיפורה הרומאנטי של ג'ורג' אליזט "האורג מרבולוי" (תירגם יצחק לבנון), תורגם בלא ספק בזכות יחסה החם ליהודים של המספרת האנגליה וספרה ה"ציוני" המפורסם "דניאל דירונדה".

ספרים מעטים, יחסית, יצאו בספריות 'לילד', 'לנער' ו'קטינא', וזאת למרות איכותם הגבוהה ותפוצתם הניכרת, שהתבססה על מנויים קבועים. הן נסגרו בשלהי מלחמת-העצמאות, עם התמנותן של שמשון מלצר לעורך 'דבר לילדים', קשה למצוא הסבר המניח את הדעת להפסקת פעילותן של שלוש ספריות אלה, שנוסדו בין השאר גם כדי לשמש בנות-תחרות לספרית 'אנקורים' של הוצאת 'ספרית פועלים' היריבה; והרי גם ברל כצנלסון הודה בקיומה של יריבות זו שחייבה את ביסוס הוצאת 'עם עובד' ההסתדרותית מול 'ספרית פועלים' הפרו-סובייטית: "עוד מעט", אמר, 'ילדים מן המשקים יתחילו לברוח מן הבית ולחפש את ארץ-הפלאים של הפואמה הפדגוגית"... (אגרת מיום כח אדר תש"ב).

'אנקורים' עם 'נעורים' בספרית הפועלים

"אנחנו מוציאים ספרים, כדי לתת לכם השובות להרבה שאלות שאתם שואלים. [...]. רוצים אנחנו להוציא ספרים על ארץ-ישראל ועל ארצות אחרות, ספרים של סופרים עבריים ושל סופרים שאינם עבריים, וכוונתנו היא שלאט לאט תינתן לכם ספריה, המכילה את העולם ומלואו".

זו היתה תמצית ה"פרוגרמה" של ספרית 'אנקורים', שנוסדה בערב ראש-השנה תש"ד (1943) ליד 'ספרית פועלים', כפי שנוסחה על-ידי עורכת הספריה לאה גולדברג באיגרתה לקוראים הצעירים ('משמר', כט אלול תש"ג). באותה איגרת מלבנת הבטיחה העורכת-המשוררת לכלול בספריה החדשה "סיפורים מעניינים ושירים יפים, שיהיה מה לקרוא", הזכירה את הספרים הראשונים שייפללו בה והטעימה את השליחות החינוכית-הספרותית שקיבלה הספריה על עצמה — חינוך לטעם טוב ולסגנון בעל איכות:

רצוננו בספרית 'אנקורים' להרגילכם לסגנון יפה ולהבחנה בין סגנון לסגנון. כאשר תיהנו גם מהוכן הספר וגם מאופן הכתיבה שבו הוא כתוב, הרי נכנסתם לתחום הספרות הגדולה, הספרות העולמית, היכולה להסב לכם עונג רב ולהרחיב לפניכם את אופקי העולם גם כשתהיו גדולים. והרי לכך אנו מתכוונים בספרים שלנו לילדים. (שם).

ואמנם עיון במנין הספרים, שערכה לאה גולדברג בחמש שנותיה הראשונות של הספריה, יגלה בהם את חותמה הברור של העורכת-המשוררת ואת טעמה האישי — בבחירת הסופרים, בקביעת הספרים, בהקפדה על איכות של סגנון, של תוכן, של ערכים, ואפילו בחיבור ה"מוטו" המחורז החינני של הספריה, שנדפס בשערן של כל ספר:

זה שאוֹמְרִים	הַאֲנֻקְרִים
הַמְבַגְרִים:	סִפְרֵי קוֹרְאִים,
גַּם אֲנֻקְרִים רֹצֵים לְקִרְאָה.	אֲנֻקֹר אֲנֻקֹר וּמְקֹרֹר.

הראשון בספרי 'אנקורים' היה 'ידידי מרחוב ארנון' מאת לאה גולדברג, ספר אשר "יש בו הרבה מאד דברים שבאמת היו באמת", כלשונה, אבל עם זאת נתנה היתר לעצמה גם "לשנות קצת פרטים בסיפור-המעשה" (מתוך ההקדמה). כן תירגמה העורכת בשביל 'אנקורים' קובץ סיפורי טבע מאת הסופר-הציידי הרוסי מיכאל פרישווין ("הברבור היית היער") — יוצר אשר "חי במגע קרוב עם חיות-יער ולפיכך תיאר באמנות ובפשטות כזאת את היצורים האהובים עליו"; ואף עיבדה מחרוזת של אגדות-עם ("הביתן הקטן"), שהן "בדיות ומעשים שלא היו ולא נבראו", אך מתוכן "מכירים אנו בכל-זאת את העולם ומלואו, אנשים ועמים וארצות" ("דף משמר לילדים", 'משמר', י"ג ניסן תש"ה).

מבין היוצרים המקוריים לילדים טיפחה לאה גולדברג, בין השאר, שתיים מסופרות הקיבוץ הארצי — אמה ליון (תלמו), חברת משמרה-עמק, שסיפורה לפעוטות 'עמוד-החשמל במבוכה' היה אחד הראשונים שיצאו בספריה; וכן רבקה גרופיין, ש'סיפורי עין-שמר' שלה לגיל הרך — "וודי יוצא לעבודה" ו"מה שקרה בצל האלון" — נחשבו בעיני העורכת כמופת של סיפורת ריאליסטית לילדים: "סיפורים כאלה על המציאות, כוחם בזה שהם מלמדים אתכם להתבונן ולהבין יתר הבנה את כל הנעשה סביבכם" (שם, יד ניסן תש"ד). בנוסף עליהן טיפחה לאה גולדברג את דבורה אילון-סרני, עודדה אותה לספר לילדים על עולם הטבע ופלאיו והתקינה לדפוס את ספריה "אומרים יש בעולם" ו"מסע בצפון". היא דירבנה גם את נחום גוטמן להשלים את ספרו "הרפתקאות חמור שכולו תכלת", שיכנעה אותו כי "עם ילדים מותר וצריך לדבר על כל דבר", והסבירה לילדי 'אנקורים' כי "בקוראנו ספר דמיוני כספרו של נחום גוטמן, הרינו חיים בעולם שהוא שמחה וחג, בעולם שהוא יפה ומוזר כחלום, ואף-על-פי כן סודו — החיים שלנו" (שם).

לצד סיפורו הסוריאליסטי של גוטמן הופיע בספריה 'אנקורים' קובץ "עלילות מיקי מהר" מאת אברהם שלונסקי — ספר ראשון בספרות-הילדים שלנו שכולו חרוזי הוואי וקונדסות ולהטי לשון ושפת-ילדים "דווקאית"; וגם זאת ייאמר לזכות הספרייה והעורכת שלה, שהיתה ראשונה להוציא ספר מאת סופר צעיר יליד הארץ, מבני "דור הפלמח", והוא "ידידו הגדולים של גדי" — מחרוזת סיפורים ליריים מהווי ילדי הכפר מאת משה שמיר⁹.

בשמונה שנותיה הראשונות של 'ספריה פועלים' היתה עבודתה של לאה גולדברג בבית ההוצאה אינטנסיבית ביותר — בעריכה, בכתביה ובתרגום. אחרי קום המדינה הופיעו בספריה 'אנקורים' קובץ שיריה "מה עושות האילות" וספרה "נסיים ונפלאות" (תשי"ד) — ספרים שהדפסתם נתעכבה בשל סיבות שונות והיו לקלאסיקה אחרי הופעתם. כן תירגמה את סידרת הסיפורים המצולמים של אנה ריבקין-בריק על ילדות בעולם ("אלה קרי הילדה מלפלנד" ועוד), ואף עסקה בתרגום ובעריכה במסגרת ספריה 'נעורים', "אהותה" הבכירה של 'אנקורים', שהוגדרה כ"ספריה-בת לספריה פועלים".

9. אמה ליון-תלמי, ממייסדות משמרה-עמק, פרסמה את סיפוריה הראשונים לילדים בשבועון הוורשאי 'עולמי' (1938) וב'דבר לילדים'. סיפוריה מהווים חברת-ילדים בקיבוץ כונסו בספרים 'אנחנו' (וורשה

תרצ"ח) ו'פורים באלול' (תל-אביב, 'נעורים', תשי"ד). היתה חברת הכנסת השלישית.

10. הסיפורים שבו ונדפסו בספרו של משה שמיר 'סיפורים בשלושה קולות' (תשל"ח).

ספרית 'נעורים', שנערכה על-ידי מרדכי אמיתי (בסיועם של אברהם שלונסקי ולאה גולדברג), נועדה בעיקרה לנוער המתבגר והיתה מעין בת-תחרות לספריה 'שחרות' של 'עם עובד'. מטרתה המוצהרת של הספריה היתה, כדברי אמיתי¹¹, "להגיש ממיטב הספרות המקורית והמתורגמת לילדים ולנוער, [מתוך כוונה] להחיל את עקרונות התרבות המתקדמת של 'ספרית פועלים' על ספרי הילדים". יבול הספרים ומיגוון הנושאים של ספריה זו היה עשיר יותר מאשר זה של ספרית 'אנקורים', אם כי הספרות היפה תפסה בו מקום משני. שלושים הספרים, שיצאו בחמש שנותיה הראשונות של 'נעורים', מקיפים כמעט את כל הנושאים שהם בתחום התעניינותם של הקוראים הצעירים והמתבגרים: טבע ומדע, טכנולוגיה ותעופה; אורחות-חיים של בעלי-חיים, ילדותם ותבונתם; ביוגרפיות, "עולם הדברים הגדולים והקטנים" (כשם ספרו של קרל הרטל בתרגומו של מיכאל ליון), וכמובן — רומאנים וסיפורי עלילה, ששולבו בהם דראמה עם ערכי אנוש וחברה.

אבל אם הספרות היפה היתה, כאמור, דלה בכמותה בספרית 'נעורים', דל עוד יותר היה חלקן של יצירות-המקור בתוכה. ארבעה ספרי מקור בלבד הופיעו בה עד תש"ח, ורק שניים מתוכם הם מתחום הספרות היפה. הראשון — ואחד המלבנים שבהם — הוא סיפורו של יהודה סלוצקי (סלוא)¹² "מעמק זבולון עד ים כנרת, או חברי ישקה מאודיסה", המתאר בהומור את נדודיהם-בעילום-שם של זוג נערים ברחבי הארץ, ואשר עטה של העורכת לאה גולדברג (ששמה נזכר בשער הספר) ניכר היטב בסגנונו הקולח בהן:

סוכה זו, בחור, אילו ראית אותה כשמצאתיה, מין לכלוך מזופת שכזה. הרוסה. אילו ידעת איזה צבא של שרצים נלחם בי כאן, יא-באייה! וכמה פעמים עקצוני עקרבים, ימה שמם. בידי טחתי וסדתי את הכתלים. לפעמים, בקיץ, הנני ישן כאן. יש לי גפרורים ונרות. לפני השינה אני קורא, ספרים שהבאתי מאודיסה. [...] (עמ' 34).

הספר הבא, "תלם בים" מאת פסח בר-אדון, סיפר את קורותיהם של ימאים עברים; ואילו שני ספרי המקור האחרים שיצאו אז (תש"ג) בספריה הם "דע את המכונה" מאת דב שליונסקי (1896—1947). אחיו הבכור של אברהם שלונסקי ו"מסע בצפון" מאת דבורה אילון-סרני, שכבר נזכר לעיל,

הספרים המתורגמים הרבים, שהופיעו בספרית 'נעורים', כללו — כפי שניתן היה לצפות —

(המשך בעמוד 30)

11. מתוך מכתבו אל לאה חובב (ראה חיבורה 'פועלה של לאה גולדברג בשירת הילדים', עמ' 5, הערה 11). כלל נוסף, שהיה נקוט בידי עורכי 'נעורים', הוא: "איזהו ספר טוב לנערים — הטוב גם למבוגרים" ('אופקים', תש"ג, גל' ב, עמ' 107). מרדכי אמיתי (ורהפט. נולד 1914) היה גם עורכו הראשון של 'משמר לילדים', פירסם שירים וקבצי סיפורים.
12. יהודה סלוצקי (סלוא. 1915—1978), שסיפוריו הריאליסטיים המרתקים מושתתים ברובם על אירועים אוטנטיים, פירסם גם מחקרים היסטוריים. מספריו הבאים: 'אש בהרים' (1959), 'המורה הארוך' (1965), כולל בתוכו גם את סיפורו הראשון, 'מעמק זבולון עד ים כנרת', 'תלומו של דרור' (1963).

בין אב לבנו - כמשוררים לילדים

על שירת משה ואביטל דפנא

מאת לאה חובב

א

המבקש לעמוד על הבדלים שבין שירת דור האבות לבין שירת דור הבנים, ילך אצל שיריהם של שני משוררים, אב ובנו, משה דפנא ואביטל דפנא, שכוונתו בקובץ אחד¹. בחינתם של השירים עשויה ללמד על השינויים שחלו בשירת הילדים מאז כתבו משוררים ראשונים את שיריהם לילדים בארצנו בשנות השלושים והארבעים, לבין "השירה הצעירה" שנכתבה בשנות השישים והשבעים. בידוע, שההשוואה והעמדת הדברים אחד כנגד השני, מבליטה את השווה או השונה. הוצאת הקיבוץ המאוחד שכינסה מכתב משיירי האב והבן בכרך אחד, הציגה ממילא בפני הקורא המעמיק את השוני שבין שירת האב משה, לבין שירת בנו, אביטל. מי שמעיין בספרים שהוציאו השניים בחייהם², יוכל לעמוד על ההבדלים הרבים בין שירתם, הן במיגוון הנושאים, הן בלשון, והן באמצעי העיצוב הפיוטיים. אולם, לא הרי עיון בספר בעל אופי אחד, ולאחר מכן עיון במשנהו הנבדל ממנו, כהרי קריאת שירים בזה אחר זה בקובץ אחד. כאן ניתן לקורא לחוש במעבר מדור אחד למישנהו, מעולם פואטי אחד לעולם פואטי אחר. העמדתם זה בצד זה של שירים המייצגים דורות שונים וסגנון שונה, מחדדת את ההבדלים המזדקרים לעין.

דיון זה בנושא השינויים שחלו בשירת הילדים העברית בעשרות השנים האחרונות, אינו ראשון. הרחיב על כך את העיון שלמה הראל במאמרו "מביאליק עד אטלס"³, בו סקר את השינויים שחלו בשירת הילדים העברית בהיבט דיאכרוני. במיוחד מודגש השינוי שהביא עימו יהודה אטלס בגישתו הפסיכולוגיסטית, גישה שרבו מתקיה בשירתנו. אף גרשון ברגסון נזקק לנושא זה במאמרו "הערכים החינוכיים בשירה המודרנית לילדים"⁴, שבו הוא מצטט, בין השאר, לשם השוואה, שיר משל משה דפנא ("תרנגול"), לעומת שיר משל אביטל דפנא ("איזו מין פגישה"). מאמר אחד הנוגע בנושא הוא מאמרה של גאולה אלמוג, "שירת הילדים החדשה וזיקתה לשיר המודרני

1. משה דפנא, אביטל דפנא. הודי חמודי, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב, ציירה: מיכל אפרח.
2. ספריו של משה דפנא (1884-1963) לפי סדר הופעתם: אניה קטנה, מסדה 1944, ציירה: ל. גורנדיג; הודי חמודי, 1950; בנאות דשא, הקיבוץ המאוחד 1954; לשדות המוריקים, 1954; הבוקר בהיר הוא, הקיבוץ המאוחד 1965 (אחרי מותו). ספריו של אביטל דפנא (1916-1980): מה פתאם, הקיבוץ המאוחד 1972, צייר: גלי הוס; פתאום ורעמסס, הקיבוץ המאוחד, תשל"ח, צייר: יעקב קמחי.
3. הראל "שלמה, מביאליק עד אטלס", עיונים בספרות ילדים, אוניברסיטת חיפה, בעריכת אדיר כהן, תשמ"ג, עמ' 32-7.
4. ברגסון "גרשון, הערכים החינוכיים בשירה המודרנית לילדים", ספרות ילדים ונוער, חוב' ל"ד, (שנה תשיעית, חוב' ב), כסלו תשמ"ג, עמ' 3-10.

למבוגרים"⁵, שבו נדון שירו של ע' הלל, "בכיה לדורות". דיון משווה בשירי ילדים שנושאים הוא מות האב, מעלה מירי ברון במאמרה "שכול ויתמות בשנות הארבעים ובשנות השבעים"⁶. אלה מקצת מן המאמרים הדנים בשירת הילדים המודרנית מהיבטיה השונים, שכן, השינוי שחל בשירה בולט מאד, והמעיינים יוסיפו להיוקק לנושא.

ב

אני אעסוק כאן בשירת האב והבן, משה ואביטל דפנא בלבד, שירה המאפיינת את הדור הראשון בארץ, דור החלוצים שלפני קום המדינה מחד גיסא, ומאידך גיסא — שירה המייצגת את הקו הקליל והמתוחכם שבשירת הילדים בשנות הששים והשבעים, קו הרואה בשירה שעשוע. הלקט המיוצג בספר "הודי חמודי"⁷, כולל שירים שפירסם משה דפנא כבר בקבציו הראשונים. כנגד זה, שיריו של אביטל דפנא שבספר זה, הם ככל הנראה מן העיזבון, לפי שהם אינם בשני ספריו לילדים שראו אור בחייו: "מה פתאום"⁸, ו"פתאום ורעמסס"⁹. רינה קלינוב¹⁰ מציינת באחרית דבר, שיש הבדלים "בשפה וברוח" בין השירים של משה ואביטל, אבל יש גם מן המשותף: "אהבה לטבע, לבעלי-החיים, לנוף וילד". ואמנם, גם משה וגם אביטל מרבים לכתוב על בעלי-חיים¹¹, על הגשם והיורה, או על צמחים¹². אני מבקשת לעמוד על השוני שבדרכי העיצוב של השירים, הן "בשפה" והן "ברוח".

ההבדל המהותי שבין שירת משה דפנא לבין שירת הילדים של בנו אביטל, הוא בהתייחסות לשיר כשיר. משה דפנא כתב שירה לירית-תיאורית, שיש בה ביטוי לחווייה אישית סובייקטיבית, בין אם הדובר בשיר הוא המבוגר אשר לילד על רגשותיו, ובין אם הדובר הוא הילד, שבפיו שם המשורר את המבע הפיוטי. ההתייחסות אל השירה היא רצינית, ונושאי השיר הם רציניים, דברים המשפיעים על שימושי הלשון, כפי שנראה להלן.

כנגד זה, שירת אביטל דפנא היא שעשוע ומשחק. הוא מתבונן בסובב אותו מנקודת תצפית של צייד הלוכד ברשתו סיטואציות הומוריסטיות; אלא שאלה אינן סיטואציות ממשיות, אלא הומור ורבאלי, שנינות-לשון וניבים, שמהם הוא בונה שיחה דמיונית, הרפתקה דמיונית או האנשת בעלי-חיים הדוברים בלשון נופל על לשון. הקורא חש שהמשורר חיפש את השנינה הלשונית, ומשמצאה — כתב שיר. לא החווייה האמיחית עומדת במרכז שירתו, אלא שעשועי לשון

5. אלמוג, גאולה, "שירת הילדים החדשה וייקחה לשיר המודרני למבוגרים", עיונים בספרות ילדים, אוניברסיטת חיפה, בעריכת אריר כהן, תשמ"ג, עמ' 69-74.
6. ברון, מירי, "שכול ויתמות בשנות הארבעים ובשנות השבעים", מעגלי קריאה, חוב' 13-14, השרי תשמ"ו, עמ' 69-63.
7. ראה לעיל הערה מס' 1.
8. ראה לעיל הערה מס' 2.
9. ראה לעיל הערה מס' 2.
10. רינה קלינוב ערכה לאחר מותו של אביטל דפנא גם את ספרו למבוגרים, "אני רוצה בקצב קל לקטול את כל העצב", הוצ' הקיבוץ המאוחד תשמ"ב.
11. כגון, משה דפנא: "לי טלה", הודי חמודי, עמ' 8; אביטל: "חסידה", שם, עמ' 6 ועוד. "חכמים בלילה", פתאום ורעמסס, עמ' 12; "הכלב וזנבו", שם, עמ' 16, ועוד הרבה.
12. כגון, משה דפנא: "נרקיס", אניה קטנה, עמ' 4; "רקפת", לשדות המוריקים, עמ' 16, ועוד הרבה. וכן אביטל: "קיפודן", הודי חמודי, עמ' 32, ועוד.

המפתיעים את הקורא וגורמים לו יותר הנאה שכלית מאשר הנאה רגשית. מובן, שגישה זו לשירה נותנת אותותיה באופן בולט בחומרי הלשון שבשיר ובאווירתו. כדי להדגים את ההבדל נדון במספר שירים. שירו של משה דפנא "עם שחר", שהוא משיריו המוקדמים (הופיע בספרו "לשדות המוריקים", עמ' 3), פותח את הקובץ "הודי חמודי". התבוננות בשיר תעמיד אותנו על האופייני לכתיבת שירת הילדים בראשיתה, הן בערכים הלאומיים המודגשים בשיר והן בסגנון שבפניית המוען המבוגר לנמען הצעיר:

עם שחר

הסֶפֶת, שִׁיר זֶה חֶדֶשׁ פְּלוֹ,
מִזְמֹר לְבְנֵי הַדְרֹר,
עַל סוֹס קָל טֶס אָבִיד שָׁם
מֵאֶצֶל הַר חֲבוֹר.

וְלִמַּד, יְלָדִי, שִׁיר פְּלֵא זֶה,
שִׁיר דָּוִד פְּלוֹ וְפֵאִי;
בְּעֵמֶל נְאוֹן אֲרָצוֹ יְגָאל,
יְפַעַל, יְגַבֵּר נְחִי.

עַם שֶׁחַר עִוְרָה, יְלַד חֵן,
אֲבָא יְבוֹא מִיַּד,
עַם לֵיל נִפְתַּל וַיּוֹכַל לוֹ
עַל מִשְׁמַרְתּוֹ עָמַד.

סִפּוּג טַל בְּקֶרֶךְ הוּא יְבוֹא,
לְבוֹ עַר רַעְנָן.
הָאוֹר גּוֹבֵר, רָאָה יְלָדִי,
תְּרֵן צְפוֹר בְּנָן.

מן השיר משתמע שהדובר בשיר היא הָאֵם, הפונה אל בנה בכינוי "ילד חן", או "ילדי". האב הוא נושא השיר; וכאופייני לשירת דוד טרום המדינה, האב אינו נמצא בבית, הוא גיבור העומד על משמרתו, ו"טס על סוס קל"¹³. המקום בו מצויים הגיבורים הוא הגליל התחתון, "מאצל הר חבור". האם מרגיעה את בנה הקטן, "אבא יבוא מיד", ובכך תורמת לבטחונו ולשלוותו. הלשון בה פונה האם לבנה היא לשון גבוהה מאד, ובה ביטויים מליציים שאינם רווחיים כיום בלשון הדיבור אל ילדים: "הסֶפֶת", "תְּרֵן צְפוֹר", "בעמל נְאוֹן". במיוחד מקשות על ההבנה של הנמען הקטן האלוזיות למקורות: "עם ליל נפתל ויוכל לו", רמזיה לבראשית ל, ח: "נפתולי אלוקים נפתלתי וגם יכולתי", ביטוי שמשמעותו מאבק וניצחון, המדגיש את גבורת האב. וכן רומזת האלוזיה שבסוף השיר לתלמוד: "שיר דוד כולו זכאי", לפי מאמר חז"ל: "אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב" (סנהדרין צח, ע"א), לשון זו רומזת לביאת הגואל, בן דוד. אולם בשירנו לא בן דוד יגאל את העם, אלא הדור החי בארץ: "בעמל ואון ארצו יגאל/ יפעל יגבר וחי". משה דפנא מביע כאן את השקפת הציונות, ובפנייה אל הילד הקטן מודגש יעדו, כבן לדור המביא גאולה לארצו. הילד הוא מבוגר "בכוח", וכל הציפיות מופנות אליו. תפישה זו נפוצה מאד בראשיתה של ספרות הילדים העברית.

בשיר זה מצויים אלמנטים נוספים האופייניים לשירת שנות השלושים: השומר העברי חי חיי יצירה והוא חלק מן הטבע: "ספוג טל בוקר הוא יבוא, / ליבו ער רענן". האם הדוברת מפנה את תשומת לב הנמען הקטן לשירת הציפור בגן, ואף מפרשת לו את משמעות שירתה; "שיר זה חדש

13. אף שאין זה שיר ערש, מצויים בו מוטיבים מקבילים לשירי ערש ישראלים רבים, כגון שירו של י' הילפרין "שיר ערש" (בקרן זיית, עמ' 10): "אבא הלך לעבודה / הלך, הלך אבא...", או "שיר ערש" של ש' טשרניחובסקי: "גדל מהר בן חלוצה". וראה בספרי, יסודות בשירת הילדים, כרטא, תשמ"ז, עמ' 80-83.

כולו / מזמור לבני הדרור". הטבע מבטא רחשי לב האם החשה בחופש, בדרור שבארץ. אף נימה דידיאקטית נמסכת בדבריה: "ולמד, ילדי, שיר פלא זה, / שיר דור כולו זכאי". סיום השיר בהכללה וביעוד מדגישים את הגישה הקולקטיבית של המשורר, שהחל את שירו בסיטואציה פרטית של אס-כך וציפיה לאב, וסיים אותו באקורדים גבוהים ובפאתוס על גאולת הדור והארץ.

המבנה הפרוסודי של השיר, אף הוא אופייני לשירת הדור. השיר בנוי ארבעה בתים מרובעים, בהם שולט המשקל הימבי המדויק, המגוון על-ידי אורך הטורים: 4 רגלים ו-3 רגלים לסירוגין (טטראמטר וטרימטר). החריזה מסודרת חלקית, רק טורים ב-ד חוזרים בשיר.

הלשון הגבוהה המעוגנת במקורות אופיינית לשירת משה דפנא, הן באוצר המילים והן בנתינתם בכינויים: "אביאהו", "אשאהו בורועי"; "רעי ילאה", "ייעף הקט" ("לי טלה", עמ' 8-9); "הדום", "פורשה כנפים", "למלוא העין" ("פרת משה רבנו", עמ' 28); "אשימה לדרך רגלי" ("שלשתנו", עמ' 31) ועוד. לשון זו מושמת בפיו של הדובר גם אם הוא ילד קטן, מבלי לנסות להתאימה לדרגת הקושי עימה מסוגל הילד להתמודד. הוא הדין בשימוש בלשון מטאפורית שאינה הולמת את הילד הדובר: "קומו עורו! עוד מעט / ועולם חדש נבט. // העולם יהיה ירוק, / בו פרחי חמדה וצחוק" ("גשם טוב", עמ' 21). כנגד זה, השימוש הרב בהאנשות בשירתו של משה דפנא, הולם את הבעתו של הילד הקטן, המנפיש ומאניש את הסובב אותו: "העצים כמו בוכים / אך אמנם הם שמחים. // כל עלה רועד צוהל / ואומר תודה לאל" (שם). בשיר הידוע "למה?" מרבה הודי חמודי להאניש את כל היקום, תכונה ההולמת את "גיל הלמה?" אך גם בשיר זה, כאשר משתרבב לתוך דבריו המאנישים של הדובר הקטן ביטוי "מבוגר", אנו חשים שהמשורר עירבב לשון גבוהה בלשון ילד קטן: "ולמה בורח הצל מהאור — / השמש מציע בו, נוסג הוא אחור?".

משה דפנא שילב בשיריו כמה חידושי לשון ואף משחקי מלים מעטים כגון בשיר "פרח משה רבנו" (שם, עמ' 28): "אז פתע פתאומים / פרשה היא כנפים / ועופו ואין — / / רק ארץ, ושמים / ואור / למלוא העין". ייתכן שהצורך לחרוץ הביא ליצירת המלה "פתאומים" הן הניב "פתע פתאום". אך גם ההומונימים אין / עין הם מישחק לשוני חביב, מישחק הגודש את שירי בנו אביטל.

ג

השוואה בין שני שירים שנושאים אחד, חלמיד אותנו על ההבדל שבין דרכי העיצוב ובין היחס לנושא השיר. בעלי-חיים הם נושא אהוב על ילדים. לעיתים הם קטנים מהם ומשום כך יוצרים הזדהות וקירבה¹⁴. שירו של משה דפנא "לי טלה" (עמ' 8-9), מביע את אהבתו של הילד הקטן והתרפקותו על הטלה, תוך שיחה עימו, כינויי חיבה ומגע גופני. הדובר בשיר זה הוא הילד הקטן האוהב את הטלה ומפריז בערכו: "אין בעדר עחד / כטלי זה הנחמד". הדובר מתאר את משחקיו עם הטלה, טיוליו עימו במרחב השדה ויחסו אליו כאם אל בנה: "ואני נדי עָליו / אלטף את תלתליו / ...אשאהו בורועי / במשעול בין שעורי, / אביאהו אל הדיר, / ושלום, טלה יקר!". הדרך והחיבה לבעל-חיים הם מערכיו של הדור שחזר לעבודת האדמה, ורצה להקנות ערכים אלו לדור הצעיר. ההתרפקות על הטלה מאד סנטימנטאלית, והתיאורים יוצרים אידיליה מושלמת. ניכר, שהמשורר לא התכוון ללמד את הקורא על חיי הטלה, אלא להעביר באמצעות השיר את החיבה אליו, ואת יופיים של החיים בטבע.

14. ראה רשימתה של לאה גולדברג, "הקטנים והקטנים מאד", בתוך בין סופר ילדים לקוראיו, כינסה והקדימה דברים: לאה חובב, ספרית פועלים 1978, עמ' 80.

השוואת שיר זה לשירו של אביטל דפנא העוסק אף הוא בבעל-חיים, "חסידה" (עמ' 6), מעמידה אותנו על ההבדלים הרבים בין גישתם של שני המשוררים לנושא זה.

חֲסִידָה

יבצמרת	חֲסִידָה חֲסִידָה מְאֵסָה בְּנִדְוִיָּה.
אַהֲבָה שׁוֹמֵרֶת	פְּרִשָּׁה מְגֻדְוִיָּה.
עַל הַקֶּן.	וְעֵזְבָה מִכָּל דְּוִיָּה
בֵּן, בֵּן.	וְיִדְוִיָּה —
זֶהוּ, נְדִי!	שְׂכָחָה מוֹעֲדֶיהָ.
וַרְאִי	יֹס אֶחָד רֵאשָׁה הַלִּיטָה
יְדִידִים	בְּכִנְפָה
בְּכִפֵּר חֲסִידִים	וְכַף הַחֲלִיטָה:
אֶמְצָא.	בְּאֵן אֲשֶׁבָה
וְאֵל הַבָּצָה	קָבַע
אֶצֵּא	בְּחִיק הַטֶּבַע.
אִם אֶרְצֶה	אֶלּוֹן
עִם חֲסִיד בֶּן-חֲסִידָה —	בְּעֵמֶק נְבוּלוֹן.
וְהִקְצֵ לְנִדְוִיָּה.	לֹא עוֹד
וְעַל גְּדוֹת הַקִּישוֹן	אֶנְדֵּד.
בְּשִׁקֵט לִישׁוֹן	אוּלֵי אָגוֹר
אוֹכֵל	בְּשִׁדוֹת יָגוֹר,
וּצְפֹרְדָּעִים אֹכֵל	בְּרֵאשׁ
עַל רַגְלֵי אֶחָת.	עַץ בְּרוֹשׁ

המשורר מעמיד בשיר סיטואציה מציאותית, שבה פרשה חסידה מלהקתה הנודדת, והשתקעה בעמק זבולון; עובדה מציאותית בארצנו. הפתיחה היא כעין אכספויציה, שבה מציג הדובר המבוגר את הסיטואציה מנקודת ריחוק, ומספר על ההתרחשות בגוף שלישי. החל מן הבית השני הוא מאניש את החסידה¹⁵, "וכך החליטה". מכאן ואילך הדוברת היא החסידה עצמה, בגוף ראשון. כבר בטור הראשון בשיר יש משחק לשון: "חסידה חסודה". במיוחד בולטת הכפלת הדי: בנדודיה, גודדיה, דודיה וידידיה. הבית הראשון מסתיים בשיבוץ מהופך, הבא להדגיש את המצב יוצא הדופן, בו נוהגת החסידה בדרך השונה מן המקובל: "שכחה מועדיה", לעומת הכתוב בירמיהו ח, ז: "גם חסידה בשמים ידעה מועדיה". גם השימוש בביטוי "דוֹוִיָּה" רומז לשירי-השירים, ל"דוד" האהוב. ניכר כאן שהמשורר בחר בלשון גבוהה ומרוחקת, ההולמת את הגיל הבוגר. קשר בין דברי החסידה הדמיוניים ובין המציאות יוצר המשורר באמצעות שנינות לשון וחריוז שבה אחד מאברי החרוז הוא שם מקום: "אלון / בעמק זבולון / ...אוּלֵי אָגוֹר / בשדות יגור / ...ועל גדות הקישון / בשקט לישון". שם המקום "כפר חסידים" השכן לקיבוץ יגור, קושר את המקום עם נושא השיר, החסידה, ויוצר שימוש מתוחכם בלשון ובחריוז.

15. ולא כפי שטען ג' ברגסון ש"אין האנשה בשירה המודרנית" (ראו לעיל הערה מס' 4, שם, עמ' 8). זו האנשה מתחכמת, דרשית בין בעל-חיים או דוממים, ולא ילדותית, כפי שקבע ו' פיאז'ה בספרו "חפישת העולם של הילד", בפרק על האנימיזם 'ספרית פועלים' (1969), עמ' 145 ואילך.

משחק נוסף הוא השימוש בהומופונים: בראש / עץ ברז, על הקן / כן. כן. משחק זה אהוב על אביטל דפנא, והוא אופייני ללשונו ברוב השירים (ראה בשיר "בגנות החיפזון" [שם, עמ' 10]: עומדים, ושיבוץ: "קול התור נשמע בארצנו", המשחק עם: "כל התור תפוש").

השיר "חסידה" מסתיים בשנינה לשונית נוספת: "צפרדעים אכל / על רגל אחת". יש בכך ציור משמעותי במהירות. גם הציור "ראשה הליטה/בכנפה", יש בו תיאור ריאליסטי של החסידה. מכאן נראה, שאביטל דפנא בא לתאר את החסידה ואת נודייה, או חנייתה בארץ, תוך מישחק לשוני מתוחכם המתאר את התפעלותו והפתעתו של הקורא. אין הוא יוצר בקורא חיבה או רגש מיוחד לחסידה, אף על פי שהיא "נעזבה מכל דודיה". השימוש כאן בכינוי "דודיה" משיג יחס הפוך אצל הקורא, חיך, ולא הזדהות עם בדיחותה, כביכול. הרי בהמשך השיר החסידה היא המתכננת את עתידה ופותרת בקלות את הבעיה: "אצא / אם ארצה / עם חסיד בן-חסידה" — מכפר חסידים... והרי מכאן, אין מקום לרחמים!

בסגנון השיר ניכרים סממני השירה המודרנית, כגון ביטוי פרוזאי: "כן. כן. / זהו. ודיו" כמו כן בולטת בסגנונו האינורסיה של מבנה המשפט, שבו מועבר הנושא-נשוא לסוף המשפט, פעמים, כנראה, לצורך חריזה: ודאי / ידידים / בכפר חסידים / אמצא" — החרוז עם "ביצה". וכן: "ועל גדות הקישון / בשקט לישון / אוכל", לשם החרוז "אכל". שירה זו פונה אל הילד הבוגר, המסוגל להבין את התחכום הלשוני לחיך ולהנות. אין היא יוצרת יחס חם אל בעל-החיים, ואין הקורא חש בחווייה ליריח כלשהי.

מבנה השיר מודרני אף הוא: אין זכר לבית המרובע. השיר נחלק לבתים בלתי שווים באורכם. השורות קצרות ואינן שוות אורך, תוך שילוב שורות ארוכות. מבנה זה יוצר אי קביעות רתמית, ולכן תורם גם המשקל הבלתי קבוע (על פי רוב אנפסט). החריזה אף היא אינה בעלת מספר אברי חרוז קבועים, אם כי אביטל מצטיין בחריזה מתוחכמת ומפתיעה, כאמור לעיל. מבנה זה אינו יוצר "חרוז חפשי" או פרוזאיות; אך הוא רחוק מן המבנה הריתמי היציב האופייני לדור השירה הקודם.

ד

אחד האמצעים הפיזיים הרווחים בשירת אביטל דפנא הוא פירוק ניב והמחשת חלקיו¹⁶. אמצעי זה בולט בשיר "השבת אבדה" (שם, עמ' 8-9) ו"האוקינוס הבטלנטי" (שם, עמ' 26-27). שני השירים הם שירים סיפוריים-דמיוניים, המבוססים על פירוק ניבים. אך לא הרי האחד הבונה את השיר על טעות הילד בהבנת הניבים "אי-סדר", "אי-הבנה" ו"אי-אפשר", שלושת ה"איים" אותם מגלה הילד ההרפתקן ושוחר התגליות ב"אוקינוס הבטלנטי", כהרי השיר "השבת אבדה" שבו רוקם המבוגר, ולא הילד, את העלילה הדמיונית. השיר בנוי על הניב "השבת אבדה", המבוסס על הנאמר ברש"י, בראשית, יח, א: להוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים" (על פי בבא מציעא פו, ע"ב). בשיירונו תופש הדובר את הניב כפשוטו: החמה יצאה מתוך הנרתיק "והנרתיק אבד לה". זוהי המחשת חלקו של הניב לאחר פירוקו, חפישת המושג המופשט כמוחשי. השיר פותח כסיפור מעשה מפי דובר הממחיש את חלקו של הניב עוד בטרם הציג בפני הקורא את הניב בשלמותו: "מעשה עתיק / מעשה בנרתיק / שניתן לחמה / לחממה / ביים קרה. / וכך זה

16. על דרכים נוספות בהמחשת ניבים ובהחיתאם, ועל דרכה של לאה גולדברג בנדון, ראה בספרי יסודות בשירת הילדים, כרטא, תשמ"ז, עמ' 232-234.

קרה: / הירח, ידיד ותיק, / מתנה נתן — נרתיק. / שיהיה לה חם בחוץ / כשנתוץ. / ובאמת, / בטבת ובאדר / זה נהדר //". הקורא הצעיר יתפוש את הדברים כפשוטם, אולם קורא בוגר ונבון יבין מיד שהמשורר משחק ומספר דברי הבאי: וכי הירח נותן לחמה נרתיק? וכי לחמה "נחוץ" "שיהיה לה חם בחוץ"? יש בכך קריצת עין שובבה ורמיזה ברורה לקורא, שכל "המעשה" המסופר לא היה ולא נברא!

בשיר יש לשון מעורבת, לשון "שעטנו", גבוהה ונמוכה גם יחד: מחד גיסא שיבוץ שאינו רגיל בלשון הדיבור, "יָרַח בּוֹל" (על פי מלכים א, ו, לח: "בירח בול הוא החודש השמיני"), ומאידך גיסא לשון פרוזאית יומיומית: "ואפילו רוצים / להתגרד / כשהחום אינו יורד. / בכלל, / זה לא נעים / כשמוזיעים". משחקי הלשון רבים: הומונימים — קָרָה / קָרָה (חואר ופועל); לשון נופל על לשון: "התחממה / החֶמָה / מִחְמָה". אלוזיה לפסוק בתנ"ך: "מצא חן במדבר עם שרידי חרב". ניכר שאביטל דפנא מכיר את התנ"ך ונהנה לשחק בפסוקיו ולהפוך את משמעותם המקורית. אלו אלוזיות שרק המכיר את הפסוקים ינהה מהן, כרגיל בשימושן של אלוזיות ספרותיות. המחשה נוספת של ניב יש באלוזיה "ושופכת חמתה", שמשמעו כאן מחממת, ואילו המשמעות הנוספת היא, שופכת כעסה, כפי שמשמעו מן המקור התנ"כי (תהילים עט, ו): "שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך", פסוק הרחוק מאד מתוכנו של שירנו, שהוא כולו הלצה על פירוק הניב. אביטל דפנא משקף בשיר גם ניב מודרני, הבא להמחיש את הגבהים: "ובהילוך גבוה / מגלעד לגלכוע". מן הצד האחד חש הקורא עצמו מהלך על פני ההרים הגבוהים עם קרני החמה, אך מן הצד האחר מחזיר אותנו ניב זה למציאות ימינו, למתח היומיומי ול"הילוך הגבוה" אליו נקלעים אנו לא אחת.¹⁷

השיר מסתיים בפנייה ישירה של הדובר אל הנמען: "ואתה, המוצא הישר, / ... בבקשה". פנייה זו יוצרת מסגרת לשיר, וביחד דיוק, לכותרתו "השבת אבדה". כביכול יש בידינו של הקורא למצוא את "הנרתיק" ולהשיבו לבעליו. יש בכך הדגשה נוספת הממחישה את הניב. אביטל דפנא שהיה חבר קיבוץ מעוז-חיים שבעמק בית שאן, הביא לפנינו כאן משהו מן החום הכבד השורר במקום מגוריו: "בכלל, / זה לא נעים / כשמוזיעים". או: "ויגבר / חומה / פי כמה". אולם, הקורא אינו חש כלל בחוויית החום המבצבצת מבין השיטין, כיוון שעיקרו של השיר הוא סיפור אבסורדי, נונסנס! שעשועי הלשון הגודשים את השיר מעלימים כליל את חוויית החום המצויה בתשתיתו.

שירה זו, עם כל ההנאה שהיא גורמת לקורא, אינה פונה אל רגשותיו. יש בה יותר מן השעשוע ההומוריסטי הקליל, המישחק הלשוני המהנה את הילד הבוגר, היודע ניבים ומבין את האבסורד שבהמחשתם.

בין האב לבנו — הפער גדול. שירה סנטימנטאלית וערכית של דור קודם, אינה אופיינית עוד לדורנו המתוחכם, המשחשעשע והלהוט אחר הפתעות. שירתו של אביטל דפנא מייצגת את הקו הקליל שבשירת הילדים. אין זו עדיין השירה הפסיכולוגיסטית שעתידה להתפתח לאחר מכן עם הופעת אטלס והדומים לו. אולם שונה היא ורחוקה גם משירתו "הרצינית" של אביו משה דפנא ובני דורו.

17. המחשת ניבים מצויה גם בספרו של אביטל דפנא "פתאום ורעמסס": "ונתנו ככוס עינים" ("חכמים בלילה", עמ' 12), וכוונתו לציפור הלילה "פוס". "אשים מעוחי / על קרן הצבי" (שם, "צב וצבי", עמ' 20), והכוונה לכעלה-חיים צבי ולקרניו, ועוד הרבה.

נטילת סמכות ואחריות בסיפוריו של קורצ'אק לילדים

מאת נירה פרדקין

מוטיב שכיח בספרות בכלל ובספרות לילדים בפרט הוא שאיפתו של היחיד לשלוט בגורלו, להשפיע על המתרחש סביבו. ביטוי אחר לשאיפה זו היא תחושת האין אונים של הפרט החש שכוחות חזקים ממנו שולטים בו ומכוונים את חייו. בספרות העממית מוכר לנו בין השאר המוטיב של החלש המנצח: סיפורים בהם החלש גופנית, כלכלית או מעמדית מתגבר על החזק ממנו. בספרות הילדים אנו מוצאים יצירות בנוסח "המבוגרים לא מבינים", "להם מותר ולי אסור" — ביטויים המעידים על תחושתו של הילד שהמבוגרים אינם מתחשבים בדעתו, ברור להם שהם יודעים טוב יותר מה טוב עבור הילד וכך הם הקובעים מה הוא יעשה. בצד היצירות המביעות תסכול, יש גם אחרות המספרות על ילד המשפיע על גורלו שלו ועל גורלם של אחרים. העובדה שיצירות אלו כל כך אהובות על ילדים, מעידה כמה הן מבטאות צרכים נפשיים שלהם. יצירות אלו יש שגיבורן הוא ילד תמים, מלאך שבזכות תום לבו הוא משנה אופיו של מבוגר מר נפש או אף אכזר. כאלה הם היידי, פוליאנה או לורד פונטלרוי הקטן; וילדים — גיבורים המצליחים בעולמם של מבוגרים ובמשימות שכרוכות בתעוזה ובהסתכנות: חבורת ילדים עוקבת אחר גנב או מרגל ולוכדת אותם, חבורת ילדים שאורח-חייה הוא סדרה של עלילות מסמרות שיער, שבמהלכן מסכלים מזימות של פושעים בינלאומיים, רודפים אחר מחבלים, נופלים בשבי האויב ונחלצים משם — ובסך הכל מצליחים במשימות שהמבוגרים ("המטומטמים") נכשלו בהן.

זכותו של הילד ליחס של כבוד אליו ואל מאווייו היא, כידוע, חלק ממשנתו של קורצ'אק ומעניין לבדוק איזה ביטוי מקבל עקרון זה בספריו לילדים. בחלק ניכר מיצירותיו הוא מציב את גיבוריו בעמדות של השפעה ומזמין אותנו לראות כיצד הם מתמודדים בבעיות שעליהם לפתור. הבה נעקוב אחר מספר דוגמאות מיצירתו ונראה מה קורה לגיבוריו:

יותם הקסם — תרגום י' ליכטנבוים, הוצאת עם עובד — ילד שניחן בכוח על-טבעי.

פשיטת הרגל של ג'ק הקטן — תרגום אורי אורלב, הוצאת הקיבוץ המאוחד — ילד בכיתה ג' מנהל פרוייקט כלכלי.

המלך מתיא הראשון והמלך מתיא באי השומם — תרגום אורי אורלב, הוצאת
כתר — ילד מנהיג מדינה שלמה והשפעתו מגיעה גם מעבר
לגבולותיה.

ובכן אף אחד משלושת הילדים הללו אינו ילד-מלאך. תום ותמימות אין כאן.
ראיה מפוכחת ואמינה יש ויש.
נתבונן בכל אחד מהגיבורים ובמעשיו.

יותם הקסם

יותם ניחן בכוחות קסם. מה עשה ילד בכוחות אלו? האם ישפר את מצבה הכלכלי
של משפחתו? האם יבקש רפואה לאמו ולסבתו החולות? ואם יבקש — האם
יצליח?

מעשיו הם בעיקר מעשי קונדס או הוכחות לכוח הקסם שלו: הגיר הופך לסבון
(עמ' 38), הדין הופכת למים (עמ' 41), הילדות מפריעות במעבר ובכן "תתחלקנה
לתוך הבוץ" (עמ' 51), במסעדה לא נהגו בו כהלכה ולכן הוא מעורר שם מהומות
(עמ' 71) ומעורר אי סדרים בעיר. אנשים כמעט יוצאים מדעתם ואותו זה משעשע
(עמ' 73). רק פעם אחת ניסה משהו רציני, להחזיר את סבתו לחיים — ונכשל
(עמ' 66-67).

בתחילת הסיפור קסמיו ופקודותיו הן ללא מחשבה ותחילה וכך הוא מגיע כל
פעם עד סף האסון ואז הוא מתנער ונבהל ממה שעולל:

... הוא משתעמם, ערבוניה. יותם הרהר בזעף: "יהיו נא כולם רכובים על גבי
אופנים".

"נתחלחל למראה עיניו: "די!".

לו נמשך הדבר היו נפצעים... הלא אינם יודעים... (עמ' 40-41).

יותם התחלחל בהעלותו בדמיונו מה שעלול היה לקרות כתוצאה ממעשיו, ואף-
על-פי-כן ממשיך בתעלוליו (קורצ'אק יודע שאנשים אינם משתנים בבת אחת):

...נצנצה מחשבה בלבו: "אני רוצה לקפוץ קפיצת-היפוך באוויר ולעמוד על גג החשמלית".
...הזדקף ועומד על גג החשמלית.

...הנהג קרא: "היאחזו נא, פן תיפול למטה".

יותם התנווד וכבר אמר לתפוס בחוט החשמל. אך ברגע האחרון נזכר, כי בחוט זרם
חשמלי בעל מותח גבוה.

הוא יוצא מהרפתקה זו בשלום, אך הוא מבוהל ממה שעשה:

מלא מרי, דובב בלאט אך במפורש: "הנני מוקד, כי במשך חודש ימים יצליח כל קסם".

הוציא את המראה מכיס בגדו, עיווה את פניו כלפי עצמו וסח בקול שריקה לנפשו:

"כסיל!". (עמ' 55).

לאחר שעבר החודש, הוא חוזר לסורו והפעם בהיקף גדול יותר: משנה סדרי
העיר, שלטי החנויות, גם את השעה ואז הוא מגיע לשיא בחוסר הזהירות שלו:

"אני דורש, מפקד: יהיה נא מה ים אמיתי ואוניות גדולות!"...
רוצה היה כי יהיה ים ולא נתן דעתו על כך כי הים יציף ערים וכפרים... תחת להיות
אסיר-תודה כי לא קם הדבר... נעלב יותם ונתן עין רעה בגשר הגדול. "ייהפך נא הגשר
על צידו"....

נתמלא הקסם. הגשר התחיל מתרומם, אך טוב כי לאיטו, שאילולא כן היו הכל טובעים
ונהרגים... "די!"

הפעם כבר נפצעו אנשים לפני שהפסיק:

"די! מהר הביתה ככל האפשר, שלא לעולל שטויות חזרות". (עמ' 83)

לאחר מקרה הגשר, כבר לא יהיה הילד קצר הרוח כפי שהיה. לקראת המבצע
הבא שלו — אי בנהר ועליו טירה, כבר יתכונן היטב: ייזום, יתכנן, יסקור חנויות
ורק אחר כך יבצע (עמ' 93).

השינוי שחל בדרך פעולתו קשור גם בשינוי שחל במשך הזמן באופיו:

בבית התבוננו וראו כי יותם הולך ונעשה עצוב ורזה מיום ליום התיאבון ניטל ממנו.
ממעט הוא לשחק בחצר ושנתו תיזר מעיניו... לפנים היה קורא את העיתון באוזני
סבתא, משחק עם אבא במשחק השחמט. עתה אינו אוכל, משתמט מכל דבר באמתלה
של מחוש הראש. (עמ' 54).

יותם השתנה ושינה דרכיו — אלא המעשים שכבר נעשו, הבהילו את השלטונות
ואלה רודפים אחריו ולא ירפו ממנו. יותם נאלץ לברוח למרחקים ובנדודיו תבלוט
בדידותו יותר ויותר.

יותם פועל כל הזמן לבדו. כוחו העל טבעי הוא סוד שעליו להסתיר מהבריות.
עובדה זו מבודדת אותו עוד יותר (מעניין להשוות זאת עם סיפורים אחרים שגם
לגיבוריהם, מבוגרים כילדים, הוענק כוח על-טבעי. ראה: "הצעה לעיון בספר 'יותם
הקסם' " מתוך דף קשר, האגף לתכניות לימודים, התשמ"ד עמ' 9).
לעומת יותם, הפועל בגפו, ג'ק פולטון והמלך מתיא פועלים בתוך ציבור שמכיר
אותם ותוך יחסי גומלין עם ציבור זה.

פשיטת הרגל של ג'ק הקטן

ג'ק פולטון מקבל על עצמו לנהל פרויקט כלכלי בכיתתו והקואופרטיב שיסד הולך
מחיל אל חיל. ג'ק מתחיל בספריית השאלה, עובר למכירה של כלי כתיבה ומפתח
את המפעל להשאלת ציוד: מחליקים, כדור, אופניים. אם מדברים על יכולתו של
ילד, הרי שג'ק באמת מצליח אבל לא בלא עזרת המבוגרים: המורה מדריכה
ומייעצת, מר טאפט מלמד אותו איך מנהלים עסק ובל נשכח את הסיטונאי ג'ק
דייל שהעניק לקואופרטיב במתנה פריטים רבים לקראת היריד.

במהלך עבודתו חווה ג'ק הן את ההנאה שבהצלחה ובגרימת שמחה לאחרים,
אבל גם את עוגמת הנפש שגורמת הטרדה, הטרחה שבעבודה עם אנשים אחרים,
וגם את כאב הכשלון. בכיתה בה הוא לומד יש טיפוסי ילדים שונים. חלקם מעריכים

את עבודתו, אבל ברור ששום החלטה אינה מספקת את הכל, שלא לדבר על ילדים שמתקנאים ורוצים להכשילו :

"עושה בכסף של אחרים כאילו היה שלו. טפשים נותנים לו כסף והוא קונה בו כל מה שרוצה". (עמ' 141).

שניים מאלו המתנכלים ינסו מאוחר יותר גם להקים קואופרטיב מתחרה. הפ-רוייקט שלהם ייכשל בין השאר משום שכל עבודתם היא ההיפך מזרכו של ג'ק. הצלחתו של ג'ק היא תוצאה של יוזמה, תושיה והרבה עבודה קשה : בדיקות מלאי חוזרות ונשנות, פיקוח של וועדת הביקורת, מחקרי שווקים ולימוד מתמיד של הנושא. כל זה דורש זמן :

"מחשבותיו היו נתונות עוד יותר לקואופרטיב, הרי צריך לסדר את החשבונות".

לאחר היריד הכל שמחים, הכל נהנים והוא :

"ג'ק היה עצוב. הוא הצטער על מרי הקטנה (אחותו). הזניח אותה, שכח על קיומה. ברגע האחרון קנה כמה גליונות של נייר צבעוני והתקין מהם שרשראות. ...אך הם לא השתוו לנשם הזהב ולא לכדורי השכוכית העבעוניים..." (עמ' 114).

גם את הלימודים הוא מזניח :

"ובאמת ג'ק לא שיחק בכדורגל, לא החליק על קרח ולא רכב על אופניים. אך הגרוע מכל שהזניח את הלימודים. רק לבקשת הכיתה הסכימה המורה לא לתת לג'ק עבודות נוספות לחופש הגדול". (עמ' 178).

במקרה של כשלון הוא לוקח על עצמו את האחריות לכשלון :

"ג'ק לא רצה לצאת (לטיול). נדמה היה לו שאדם אשר פשט את הרגל לא נאה לו לצאת לבילויים". (עמ' 179).

הוא רואה עצמו אחראי אישית כלפי הנושים של הקואופרטיב, חולם חלומות זועה על נושיו הרעבים ללחם "מפני שג'ק פשט את הרגל ולא החזיר את 50 הסנטים" (עמ' 173) : כדי לכסות חובותיו הוא אף הולך לעבוד בחדשי החופשה. תגובתו של ג'ק לכישלון מעוררת את השאלה : "האם ילד אינו חלש מדי משום גילו הצעיר, כדי לנהל פרוייקט כלכלי ולעמוד בנטל אחריות כזה ?"

ובכן מה יהיה גורלו של הפרוייקט ? האם יימשך ? האם יתפתח ? לספר סוף כפול המעלה שתי אפשרויות : השלטונות מתעלמים ממכתבו ויחסם המזלזל הבוטה לאי התייחסות לתוכן התזכיר מתבטא בנימוק — שגיאות כתיב. האופניים האבודים שנמצאו יאפשרו לחדש את פעילותו של הפרוייקט. וג'ק — מה אתו ? האם ימשיך ? האם יהיה לו כוח להמשיך ? לעניין זה אין תשובה ורמז והקורא יוכל לשער ולהמשיך את הסיפור לפי גישתו ודמיונו.

ג'ק פועל בכיתה אחת בין כמה עשרות ילדים. מתיא בן גילו, לעומת זאת, פועל במדינה שלמה וקשריו מסתעפים גם מעבר לגבולותיה.

המלך מתיא הראשון — המלך מתיא באי השומם

המלך מתיא הוא המפורסם בספריו של קורצ'אק, אולי העצוב שבהם והמשמעותי ביותר לנושא שלנו. מתיא הוא מלך ילד, הוא מנהל יחסים בינלאומיים, מציע רפורמות לטובת הילדים (משהו באותו כיוון שג'ק חשב עליו רק שאיש לא נענה לו ברצינות), החלטותיו משפיעות על חיייהם של מליונים ואף על מותם של אנשים. ראינו שבמקרה של יותם וג'ק, מרגע קבלת הכוח בודדו מהבריות, מתיא לעומתם מבודד מעצם לידתו. הוא מלך-ילד ואין לו הורים שיעזרו לו. הוא משועבד יותר מכל מלך ויותר מכל ילד:

"הרי אני המלך, אם כן בסמכותי לתת הוראות. אך בינתיים עלי לשמוע בקולו של כל אחד... אם כן, למה לי להיות מלך?" (עמ' 18).

סדר יומו וחובותיו מרובים ומפורטים לפרטי פרטים:

"כבר סיפרתי שארוחת הבוקר של המלך מתיא נמשכה שש עשרה דקות ושלושים וחמש שניות, משום שכך סעד סבו". (עמ' 18).

מצבו של מתיא היה גרוע יותר ממצבם של מלכים אחרים, משום שהנהג נקבע למלכים ומתיא היה ילד. (עמ' 22).

לאט לאט משתחרר מתיא מהאפוטרופסות של המבוגרים ומשתלט על המדינה. הוא מתחיל מיוזמתו לקשור קשרים עצמיים עם העולם שמחוץ לארמונו (עמ' 23). הקשר שהוא קושר עם רפאל הוא התמרדות נגד השרים שכובלים את ידיו אבל גם ביטוי עיצוב עצמאותו. באמצעות רפאל נודע לו על פרוץ המלחמה, עובדה שהשרים הסתירו ממנו. (עמ' 27). אחר כך הוא בורח מהארמון ומצטרף לצבא כחייל פשוט. כך הוא מתוודע לזוועות המלחמה וגם לבני עמו. רק בשובו מהמלחמה עטור נצחון, הוא נוטל את מוסרות השלטון: משתלט על שריו, קושר קשרים עם מלכים זרים ומתחיל לבצע רפורמות, במיוחד לטובת הילדים.

ומתברר לו יותר ויותר שניהול מדינה זו עבודה קשה ומפרכת.

את הנטל היטיב כל כך לבטא הצייר יאז'י סרוקובסקי בציור השער לספר (שבהוצאת "כתר") בחוף משחקים ילדים אך הוא בפנים שקוע במחשבות.

מתיא מחפש פתרון למצוקת הילדים, הוא מחפש דרך שמכתבי הילדים ייקראו וייענו, אלא שבלקתו משימה זו על עצמו, מתברר שהיא תופסת את כל זמנו (עמ' 128). מאוחר יותר גם ייוודע לו שחלק מהמתנות שנועדו לילדים לא הגיעו אליהם. עליו ללמוד איך לפנות אל הכפופים לו דווקא אם הוא רוצה בשיתוף פעולה.

התקומם מתיא ובשעת רעיון **דרש** בקול רם מראש הממשלה לקנות... זאת כשמדובר בגחמה (קפריזה) בבובה שרצה לרכוש עבור ילדה אחת. לעומת זאת הוא פונה אל ראש הממשלה בעת מלחמה.

"אז יכתבו עכשיו שאתה נשאר מפני שזו... **בקשתי**".

המלך מתיא רצה לומר: "מפני שזו **פקודתי**, אך כנראה יעצה לו חכמתו של אביו ברגע חשוב זה, להחליף את המלה "**פקודה**" ב"**בקשה**". (עמ' 32).

מתיא צריך להחליט בבעיות שמעורבת בהן חכמת המדינה ואנושיות כמו איך לנהוג במלכים שהוכו (ללא מחשבה תחילה שחרר אותם ללא כל תביעה ואחר כך בדרכי שלום השיג עיר נמל). דוגמה אחרת היא התלבטותו מה לעשות כשהמלך הצעיר, בונה מבצר ובית-חרושת לפגזים בניגוד להכרזות השלום שלו (עמ' 168). מתיא עובד קשה, אינו לומד, כמובן שאינו משחק וגם לישון אין לו זמן. הילדים יוצאים לקייטנות שהוא אירגן עבורם והוא עובד. אין פלא שבסוף הוא מתמוטט והרופא כופה עליו מנוחה (191).

ודווקא מרוב עבודה קשה, עבודה שדרשה התעמקות בפרטים, לא הבחין מה עושה לו העיתונאי הערום. הוא נופל ברשתו של הנוכל, אפילו שחשד בו.

"מוזר, אך פתאום עלה בדעתי שהעיתונאי הוא מרגל..."

"וודאי כל זה רק נדמה לי. אני עייף ושמעתי כל כך הרבה על מרגלים בימים האחרונים שאני חושד בכל אחד".

ומתיא שכח את כל העניין, מפני שלקראת ביקור המלכים היתה לו עבודה עד מעל לראש.

וכך הוא נסחף ומשליט את שלטון הילדים על המדינה.

הדרך בה שולטים הילדים במדינה היא בדיוק ההיפך משלטונו של מתיא (בדיוק כמו שהקואופרטיב של מתחרי ג'ק פולטון מתנהל אחרת ממפעלו של ג'ק עצמו): יש כאן נטילת סמכות ואחריות ללא הכנה, ללא לימוד הנושא, ללא עבודה קשה וללא חוש אחריות. הדמות המאפיינת את ממשל הילדים הוא רפאל: הנער קל-הדעת שידידות עם המלך היא עבורו מקור לטובות הנאה. ציורו של סרוקובסקי (עמ' 237) בהשוואה לציור השער של מתיא מדגים הבדל זה. קורצ'אק מתאר את התנהגות הילדים בעת ממשלו וזו מדגימה דפוסים שונים של התנהגות בני-אדם ואמורה למנענו מתמימות ומאידיאליזציה של ילדים. כדאי להשוות את התנהגות הילדים כשליטים עם הערה בעניין זה בספר "יותם הקסם". בפי אחד המדענים, החוקרים את תופעת הפלא, שם קורצ'אק את הדברים הבאים:

"במקום שדרושים עמל ויגיעה, הוא מגשים את רעיונותיו בדרך השבעה; והוא הזכיר הנורא!" (יותם הקסם, עמ' 108).

ילדי מדינתו של מתיא לא היה כוח קסם וגם לא הנכונות לעמל ויגיעה וכך בא הקץ על ממשלם וגם על שלטונו של מתיא.

אלא שתם ולא נשלם. מתיא נשלח לגלות, לאי השומם, או ליתר דיוק מגלה עצמו לשם. הוא רוצה להשתחרר מכובד הסמכות. כמו ג'ק גם הוא כורע תחת אחריותו האישית למה שאירע: האסיר שואל אותו למה הושיבוהו בבית-הכלא הנורא והוא עונה:

"על פשעים גדולים. רציתי לתת זכויות לילדים ובגלל זה נהרגו אנשים רבים".

"כמה, שלושה ארבעה?"

"יותר מאלף".

ועל כך מגיב האסיר :

"כן כן, בני, לעיתים קרובות מתכוונים לדבר אחד ויוצא משהו אחר לגמרי...".

(המלך מתיא באי השומם, עמ' 152).

מתיא, כאמור, רוצה להשתחרר מהסמכות, אך כפי שיתום אינו יכול לחזור בו מלהיות קוסם כך גם מתיא, לכשנעשה מלך פעיל, אינו יכול להשתחרר מהקשר שלו עם השלטון. אויביו, כמו המלך הצעיר, חוששים ממנו וממשיכים לרדוף אחריו והאחרים המעריכים אותו חוזרים וקוראים לו לחזור ליטול מוסרות השלטון. לכאורה התמונה עגומה והנסיונות בספרים שצויינו נכשלים. האמנם? נשים לב שקורצ'אק בונה את סיפורו כך שברור לנו היכן טעה כל אחד מגיבוריו, כך יש הרגשה שאפשר לאתר מנה לא היה צריך לעשות לו היתה הזדמנות שניה. לג'ק פולטון אולי תהיה הזדמנות שניה, למתיא — לא זו בלבד שהוא נהרג, הרבה מתו לפניו כתוצאה ממה שעשה, אבל לך הקורא, המתנסה בהתנסויותיו באמצעות החווייה המתווכת שנותן לך הסיפור, לך אולי תהיה הזדמנות חדשה. דווקא משום שאתה מאמין לקורצ'אק שסיפורו כנים ולא מזוייפים. את האופטימיות שלו, את האמונה באדם — מצליח קורצ'אק להעביר דווקא בזכות תמונת-העולם המורכבת, שאין בה מתקתקות, פשטנות או זיוף, ויש בה התבוננות מפוכחת ואמינה על בני אדם והליכותיהם.

מ"קטינא" עד "נעורים" — (המשך מעמוד 23)

יצירות שתאמו את עקרונות "התרבות המתקדמת" ונכתבו בדרך כלל על-ידי סופרים בעלי השקפות-עולם שמאליות, רובם רוסים. כך, למשל, נחנכה הספרייה ביצירתו של וולנטין קאטאיב "מפרש בודד מלבין באופק" — סיפור דראמאטי מעולה על רקע מהפכת 1905, שתורגם על-ידי לאה גולדברג ונקרא בשעתו בשקיקה על-ידי הנוער. גם כמה מספרי 'נעורים' האחרים כבשו את לבות הקוראים הצעירים וסייעו לעיצוב השקפת עולמם. ביניהם "ההרפתקה הגדולה" מאת תאודור פיליביה, "ילדות" מאת מקסים גורקי (שניהם בתרגום לאה גולדברג), או "הפלוגה הראשונה" מאת קרל צ'פק (תירגם אשר בן-ישראל). וכאן ראויה לציון העובדה, כי שלושת הספרים שבהם שלונסקי לתרגם בשביל הספרייה לא היו כלל מתחום הבלטריסטיקה, והם כוונו לקורא המתבגר: הספר האחד בדק "עקבות בסלע" (מאת מאקסוול ריד), האחר עקב אחרי "מסעי הצ'יפריים" (מאת ק' דוידוב) והשלישי תיאר את נסיונם של מחנכים רוסיים להקנות השכלה ל שבטי "ארץ הצ'וקצ'ים". (מאת ס' סימושקין).

ספרית פועלים' היתה, איפוא, הוצאה שביקשה יותר מקודמותיה להשפיע על השקפת עולמם של קוראיה, "להתערב כצד בנפתולי הדור, לקדש ולפסול וגם לעקור ולנער מושגים וערכים", כניסוחו של שלונסקי ('משמר', 26.7.1946). לא כאן המקום לשפוט מגמה זו ואת מידת השפעתה על הקוראים הצעירים, אך מן הדין לציין, כי אחרי קום המדינה הלכו ונטשטשו בהדרגה ההבדלים הבולטים במדיניות המערכת של הספריות 'אנקורים' ו'נעורים' לבין זו של עורכי ספריות לילדים בהוצאות הציבוריות האחרות.

קורצ'אק - והילד החושב בנושא ספרותי

מאת ירדנה הדס

להשיג לחם וגג מעל לראש. נעשה בורסקי (מעבד עורות).

"...נולד להם לואי. הבן הזה נועד לגדולות".

כח השיבותו של הילד אינו תלוי במי בוגרים. הם — לדידו של קורצ'אק —

חייבים ובראש ובראשונה לנסות לא לקל־

קל, אם כי כוחם המזיק אף הוא מוגבל. בספרו **"המלך מתיא באי השומם"**

כותב קורצ'אק: **"מתיא נעשה פילוסוף. זאת אומרת אדם החושב מחשבות על**

הכל ואינו עושה דבר"...

נשים לב לרגע קט למסריו של הקטע הקטן הזה:

המבוגרים הגלו את מתיא לאי השר־

מם. הם הענישוהו, ומבחינתם — נטרלו את הסכנות הטמונות בו.

מחד גיסא — **אי שומם.** ארץ — גזי־

רה, בידוד, נידוי.

מאידך גיסא — אל סביבה זו, החדשה והקשה, מביא עמו הגולה הקטן את

אישיותו ועצמיותו: הוא עדיין מתיא, הוא עצמו, והוא מלך, קטן אמנם, אך

את מלכותו של ילד אין מבוגרים יכולים ליטול, אם היא אימננטית.

גבולות האי נתונים, קיימים — אך למחשבתו של מתיא אין גבולות, האי שומם — אך חשיבת הילד פוריה.

מחשבתו של הילד — לדידו של קורצ'אק — זכאית להיות בת־חורין, היא אוצרו

האישי היחיד. אינה נתונה למרות המ־

בוגר־המחנך — ועם זה מחייבת אותו לטפחה ולשמור על חירותה (אף מפני

עצמו).

ככל שיגן הילד על חשיבתו האישית, ככל שיעמוד לו כוחו לטפחה ולהיות

נאמן לה — כן יעשה בן נאמן, מועיל וחי חיים משמעותיים יותר.

"אין זו אגדה, זו אמת.

אין זו אגדה, זו אמת על נער אחד עקשני".

כך פותח קורצ'אק את ספרו "הנער העקשני", המספר על דריכותו האינטלק־

טואלית ועקביותו הסקרנית־מדעית של לואי פסטר בילדותו.

אין הילד נוטל זכותו היסודית לחשי־

בה עצמאית מכוח זכות אבות ומעמדם החברתי:

"היה בית עני.

עיירה קטנה ובית קטן ועני

כאן נולד לואי.

אמא שלו היתה בתו של גוף".

...ואבא שלו... היה עוד חייל צעיר בצבאו של נפוליאון.

אחרי מלחמות באות שנים קשות. קשה לקבל עבודה, קשה להשתכר, קשה

המבוגרים, הממוננים עליו, סבורים —
ומדווחים עליו — ש"אינו עושה דבר".
טעות בידם.

"הפילוסוף אינו עצלן.

גם המחשבה היא עבודה,

ולא עוד, אלא עבודה קשה".

המבוגר, המקפד דר-השיח שבינו לבין
ילדו, ואינו משיב בכנות וברצון על שאלת
תיו, אינו יכול לשתקו מבחינה אינטלקט-
טואלית. הוא עלול, לכל היותר, לגרום
לכך שהילד יפנה אל מקורות אחרים,
מהימנים ופתוחים יותר:

...פעם אפילו שאלתי:

— "אמא, האם סרט אדום מתאים יותר

לכלב או לחתול?"

ואמא ענתה:

— "שוב קרעת את המכנסיים".

את אבא שאלתי:

— "האם לכל זקן דרוש שרמף מתחת

לרגליו, כשהוא יושב?"

אבא השיב:

"לכל תלמיד דרושים ציונים טובים, ועליו

להזהר שלא יעמידוהו בפינה".

נו, וחלתי לשאול. אחריכך כבר אדע הכל

בעצמי". (בתוך כאשר אשוב ואהיה קטן").

לאמור: אם עולם המבוגרים שסביב
הילד מאכזב אותו ומשיב על שאלותיו
באחת משתי הדרכים המזיקות המייצג-
גות כאן (התעלמות מכוונת מן הנושא
מצד האם, וציניות "מחנכת" מצד האב)
— יקלוט הילד את השידור השלילי,
ינתק מגע — וידאג למקורות חקר עצ-
מאיים משלו — "בעצמי".

"מי שרוצה ללמוד, מי שרוצה באמת, ימצא
בכל מקום ספר ומורה". (קורצ'אק, בספרו
על שובו של לואי פסטר הילד הביתה לאחר

שנכשל נסיונו ללמוד הרחק מן הבית בפריס).
"לואי עקשני. רוצה לדעת מה כתוב בס'
פריס. ויותר מזה: לואי רוצה להכיר ולדעת
מה ששום אדם אינו מכיר, מה ששום אדם
בעולם אינו יודע ויכול. שום מלומד לא".

בשוב לואי לפריס לאחר ארבע שנים,
מצייד אותו האב בעצה, שאינה מטרפדת,
ואינה מרפה ידיים, אלא מגוננת וממת-
נת את קדחת העבודה והחקר:

— "לא צריך למהר כליכך" — כותב הסר-

ג'נט הזקן לבנו. — לא הכל בבת אחת. כדי

להיות קפיטן (שר האלף) צריך להיות קודם

משנה (שר-המאה)".

תאמרו, הרי כל אלה אמיתות נדר-
שות. יש כאן משהו מ"הזהרו מבני
עניים, שמהם יצא תורה", ומעט מ"ת-
הרוג תורכי — ותנוח" ... ואין הדבר
כך:

קורצ'אק לא ראה את הדברים מהזווית
הסוציולוגית — מוסרנית — מעשית —
כפי שראו אותם אלה שקדמו לו. הוא
דיבר ופעל וכתב כנביאים של ילדים,
כמנהיגם, העומד על משמר כבודם לעצ-
מיותם, ולא רק על משמר זכותם להז-
דמנות שווה עם עשירים מהם ועל מש-
מר שלומם הפיסי. שניים אלה היו נהי-
רים לו ומובנים מאליהם לרבים מסובביו.
קורצ'אק ראה במשחק הילדי ניסוי
והתנסות, תהייה ולמיזדה, הרפתקה
אינטלקטואלית. אף ב"קסטות" שלו
הוא רואה במריבות התנסות הנחוצה
לילד.

הילד הוא אדם לכל דבר... ואף הוא
נתון למגבלותיהם הטראגיות של החיים.
הוא מגלה את צפונותיהם, ותגליותיו
נחרות בנפשו.

ב"התהילה" אנו קוראים :

"סבתא היתה מתרונת לעתים קרובות על ולדק והתלוננה עליו בפני אבא. ולדק אהב אותה רק במידה שהיה זה הכרחי. ועכשיו, כשהתבונן בפניה המקומטות, גילה שהיא זקנה מאד וזכר שהיא בודדה — ולדק הרגיש שהוא רוצה לבכות".
התבונן — גילה — זכר — הרגיש שהוא רוצה לבכות.

הילד מרבה צער ומרבה מכאוב. על כך מתייחס אליו קורצ'אק באמפטיה, אך אינו מנסה לחסום את נתיבו אל הדעת, המרבה מכאוב. זכותו של הילד החושב למכאוב האנושי שמורה לו, אליבא דקורצ'אק.

ועוד : משהילד מתבונן — הוא מגלה. ובגלותו את הדברים הנסתרים, הוא זוכר, שהדעת היתה בו כבר קודם לכן, אימננטית ורדומה, מצפה לשעתה ; — ובדומה לאהבה, שאין אנו רשאים להעיר רה ולעוררה עד שתחפץ — כך הדעת שהילד מגלה מתוך עצמו.

לא רק הזיקנה — והמוות שבעקבור תיה — מעיקים על האדם — המגלה הקטן — הילד. אלא השניות הטבועה בו, בהיותו אחד מאתנו.
יאושו קורצ'אק כיבד את הילד על

סבלו, שמחשבתו החפשית גורמת לו. בסימונו של "הנער העקשני" הוא אר-מר : "רוצה אני לסיים את הספר הזה במילים שאמר אותן פסטר בישיבה מדעית.
הוא אמר כך :

— "בכל אחד מאתנו ישנם שני בני אדם : מלומד, שהוא לפי טבעו נייר חלק, ובעזרת ההסתכלות, הנסיון והמחשבה, הוא משתוקק להתנשא אל גבהי ההכרה ; וגם אדם רגיש, איש המסורת, האמונה והספקות, איש הרגש המבכה את ילדיו, שאינו יכול להוכיח שעוד יתראה אתם, אך הוא מאמין בכך ומקווה, אדם שאינו רוצה למות כך כמו תולעת, האומר לעצמו שהכוח התקוע בו יוסיף להתקיים. שני הצדדים הללו בנפשו של האדם האחד שונים זה מזה, אך אוי לו לזה, שעם אי-השלמות של המדע האנושי, הוא רוצה להגביל את עצמו לאחת מהן..."

נצא ונלמד : האיום היחיד שבפי קורצ'אק אל הילד הקורא-החושב הוא זה, הבא להזהירו מפני הגבלת עצמו אל דרך חשיבה אחת.

קורצ'אק הצעיד את ילדיו אל חייהם — ואל מותם — מתוך חשיבה חופשית ורב-כיוונית, שהיא זכותם, אושרם ומר-קורסבלם גם יחד.

ק. צ'וקובסקי – על אב־טיפוס של "ד"ר איבליט"

מאת אסתר טרסיגיא

איך כתבתי את המעשיה על ד"ר איבליט? כתבתיה לפני הרבה הרבה זמן. עלה על דעתי לכתוב אותה עוד לפני מהפכת אוקטובר, כאשר הכרתי את ד"ר איבליט, שגר בוילנה. קראו לו ד"ר שבד². זה היה האדם הטוב ביותר, שהכרתי בחיי. הוא ריפא ילדי עניים ללא תשלום.

לעיתים, באה אליו ילדה רזונת, והוא אמר לה: — את רוצה, שארשום לך מירשם? לא, לך יעזור רק חלב, בואי אלי בוקר בוקר ותקבלי שתי כוסות חלב. הילדים לא רק באו אליו בעצמם, אלא היו מביאים אתם גם בעלי חיים חולים.

אכן, חשבתי, מה יפה היה אילו כתבתי מעשיה על רופא טוב לב כזה. ד"ר שבד, כמובן, לא נסע לאפריקה, את זה המצאתי שהוא, כביכול, טס לשם ופגש שם את השודד הרשע ברמליי.

בושה להודות, אני אוהב לפעמים לשחק עם חיות, גם כשהן אינן אמיתיות. בחדרי ישנו קנגורו ואריה נפלא, ידידי הנאמן. זה אריה מיוחד במינו: הוא פוער לוע ואומר באנגלית: "אני אוהב מאוד ילדים... ואחר־כך הוא אומר: אני מלך הגיונגל, אבל אני אריה טוב", ילדים אוהבים חיות טובות. בשביל ילדים כאלה כתבתי את סיפורי.

ק. צ'וקובסקי הכיר את ד"ר שבד בוילנה, בשנת 1912 לשם הוא הגיע, כדי להרצות על ליאוניד אנדרייב ועל אוסקר ויילד, ד"ר שבד עשה עליו רושם חזק. במכתבו לסופר ו. ביקוליץ הוא כתב: "ד"ר שבד היה אהוב מאוד בעיר, כי הוא ריפא חינם את העניים, וכן ריפא ללא תשלום כלבים וחתולים, שהילדים היו מביאים אליו. (הוא למד גם וטרינריה). כשכתבתי את ה"איבליט" שלי, תיארתי לעצמי אותו כדמות של ד"ר שבד. (מתוך עתון באידיש "פאלקסשטימע").

קורניי צ'וקובסקי: "לימפופו"

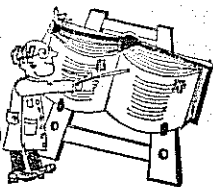
לפני למעלה מ־40 שנה, יצא לאור הספר "לימפופו" מאת ק. צ'וקובסקי בתרגומו של שלונסקי (1943). מאז אלפי ילדים בארץ ישראל ובישראל קראו, חזרו וקראו בו — ואילו נערך משאל, מה היתה חווית הקוראים הצעירים בקוראם, או בשומעם, את הספר — היינו ודאי שומעים על אמוציות חזקות. יש לשער שמעניין לשמוע, מה ומתי היתה חוויתו של המחבר צ'וקובסקי, שהפכה למקור השראתו לכתיבת היצירה.

בדרך מקרה הגיע לידי עותק מכתבו האוטנטי של צ'וקובסקי בעניין זה. המכתב הודפס בספר "קובץ מכתבים בין רחל מרגולין לבין ק. צ'וקובסקי", תשל"ח, 1978, יום, מן המקור הרוסי, ותרגומתי: למען קוראינו.

1. יצירתו של צ'וקובסקי תורגמה ע"י שלונסקי בשם "לימפופו".

2. השם: ד"ר איבליט (שפירושה המילולי: "אוי, כואב"). הוא תורגם ל"אויזמר".

פיתוח

אותיות ומלים בנושא לימודי

מאת הרצליה רז

תייצג את העבודה היצירתית של התלמידי מידים בנושא.

מוטיב זה, של יחס עמנו לאותיות ומילים, יכול להתרחב לעניין "שבחי הלימוד" "תענוגה הקריאה" ו"כתיבה יצירתית".

בכיתות הנמוכות עוזרים הפזמונים והשירים לקליטתן של האותיות, מאז שיריו של ח. נ. ביאליק — "מורנו רב חסילא" "הגדי המלמד" ועוד — נוצרו שירי פזמונים לאותיות הא"ב, כגון: הילד החרוץ לדושמן, א"ב ללוג קיפניס, שיר התעודה לנ. אלטרמן, שירה של נעמי שמר — א"ב, המצוי באוסף השירים שלה, הקטנים שרים וכך משנים ולומדים.

יש שירים שלא הולחנו והם מוכרים לילדים.

שירה של מ. ילן-שטקליס "אלף בית",

עמנו, עם הספר אוהב להנפיש את אותיות הא"ב וקושר להן כתרים של שירים וסיפורים. על-פי התפיסה המיתית של העם יש מלאך לאותיות והן קרובות לכסא הכבוד של אלוהים.

יכולתו של האדם לפרק את המשפט של בעלי-החיים (שהוא מסר רבת-כליתי) לאוסף אותיות ומילים היווה גורם מרכזי בפיתוח הדיבור והחשיבה וגרם למסר המופשט ורבי-הרבדים של הדיבור האנושי.

הביטוי "חיים ומוות ביד הלשון" הוא ביטוי עממי יהודי והוא משקף את היחס שלנו לעוצמתו של איבר הדיבור ולתפקידו בהיסטוריה שלנו.

אפשר להזדקק למבחר הגדול של שירים וסיפורים העוסקים באותיות הא"ב ולבנות בביה"ס מוטיב-לימודי, שיקיף את כל הכיתות, ויסיים בתערוכה ש-

1. ח. נ. ביאליק, שירים ופזמונות לילדים, דביר 1948.
2. דושמן, הילד החרוץ, בתוך: צילי חנינא, הוצאת גמנסיה עברית הרצליה.
- * הביטוי המדויק הוא: מות וחיים ביד לשון, משלי י"ח 21 — העורך.

3. ל. קיפניס, אלף בית, בתוך: ארבע עשרה זמירות, הוצאת ההסתדרות הציונית תש"ז.
4. נ. אלטרמן, שיר התעודה, בתוך: מקראות ישראל, מסדה 1966.
5. שמר, אלף-בית, "ידיעות אחרונות", חלק א' 1966, חלק ב' 1975.

השיר של מ. ילך-שטקליס עשוי להוות מרכז לכמה שיעורים. גם השירים "המני" לים שאני אוהב" של ע. בורלא, "לקרוא ולכתוב" של ע. הלל" ופרצוף של א. שלוני סקלי" משמחים ילדים ונקלטים על ידם מהר.

עם התפתחות הטכנולוגיה מוצף השוק בתקליטים ובקלטות רבים ושונים. סי. בי. אס. הוציאה תקליט ב-1985, בשם לטף מא' עד ת' " ובו 22 שירים מוקדשים לא"ב, קוראת שרי צוריאל.

תקליטים וקלטות עשויים להיות ח"ר מר עזר למתווך (הורים, מורים וגננות) אך אינם יכולים לבוא במקום הקשר הבלתי-אמצעי, הממשי והקרוב עם המ-בוגרים.

אפשר לחזור ולשמוע את השירים שבתקליט, אך הקליטה באמצעותם שונה לחלוטין, והרבה פחות משמעותית, מן הקליטה באמצעות אדם קרוב המוסר אותם בעל-פה.

בכיתות הבינוניות עובר העיסוק באור תיות לשיעורי הלשון. בכיתה ג' כבר עוסקים בגימטריות ונוטריקונים — יש מקום למשחקים ולצירופי מספרים ואור תיות. בשירת ימי הביניים" יש משחקי מילים המתאימים לגיל זה כגון:

"ארבעה עמדו על הים; צור וציר, צאן וצר. צר הציק לצאן וצאן צעק לציר, צא וחלץ צאני מיד צר. זה צור ישענו,

עוסק רק בעשר האותיות הראשונות — מא' עד יוד. ילד מספר איך רכש את האותיות, והוא מוסיף יחס רגשי (בדר מה לסיפור של ביאליק על עצמו) לכל אחת מהן, יחס של תוקפנות בולט כלפי הט' הדומה לטלפון של השכנה "המ-דברת ומדברת, ולו היא אומרת — אסור! ובכעס; חלילה וח"ס!" יחסי חיבה מיוחדים קושר הילד המדבר לח' "זוהי חנה והיא עוד תינוקת, כזאת מפונקת, מצחי-מצחיקונת והיא אחותי, והיא אר-הבת אותי". לז' שהוא "זיידה" (סבא באידיש) וגם ל"י, המסיים את היצירה יש תפקיד מלא הומור, כי יוסי, שהי פותחת את שמו, הוא ילד ידוע לכל הש-כנים.

"מיהו יוסי כל אחד יודע, ומהו יוסי כל אחד שומע, כי מן הבוקר ועד הערב אמא שלו קוראה לו בלי הרף; יוסי! יוסי איננו שומע, ואחר היוד מה בא עוד? אינני יודע, אולי נשאל את יוסי?"

הנה כך בקריאה רמה וצוחקת מס-יימת המשוררת את שיר הא"ב שלה, בדומה לה, בשיר "יוסף — שבא מן החצר יחף", מסיים גם נ. אלתרמן את יצירתו "מעשה בפ' סופית". את שירו של נ. אלתרמן יכולה מורה לקרוא באוזני הילדים גם בגן ובודאי בכיתות השונות של בית-הספר.

9. ע. הלל, בתוך: "אני פשוט", הקיבוץ המאוחד 1970.

10. א. שלונסקי, בתוך: אני וטלי בארץ הלמה, ספרית פועלים 1957.

11. א. אבן-עזרא, על הים, בתוך: מקראות ישראל ד', מסחה, עמ' 321.

6. מ. ילך-שטקליס, א"ב, בתוך: יש לי סוד, דביר 1967.

7. נ. אלתרמן, בתוך: ספר התיבה המזמרת, מחברות לספרות 1958.

8. ע. בורלא, המלים שאני אוהב ומשחק המלים בתוך: נמילי, מ. מזרחי 1972.

פצה פה קהלנו ואמרו: ה' מלכנו הוא יושענו, צור ישראל!***. וכן שירו הלגלגני של ש. אבן-גבירול "ככלות ייני...", שהבית הראשון שלו קשור בחישוב גימטריא "שבעים המה הגיבורים ויכחידום תשעים שרים, שבתו שירים כי פי' שרים מלא מים, מלא מים!".

גם המשפט "נכנס יין יצא סוד" שייד למשחקי המילים הללו. כדאי להציע לילדים לחבר נוטריקאות ולשחק בהם. בכיתות אלה כדאי גם לעסוק בראשי-התיבות, שאנו מרבים להשתמש בהן. השפה הצבאית על קיצוריה מאפשרת לבנות מילון מיוחד. אפשר לחלק את הכיתה לקבוצות עבודה, כשכל קבוצה תרה ומפענחת ראשי תיבות בתחומי עיסוק שונים. ילדים בני 9—12 אוהבים לעסוק בכתב-סודי, לפענח שפות-סתרים וגם להמציא אותן. השעשוע עשוי להיות חלק מן הלמידה ולגווניה.

בשיעורי-הספרות אפשר, וכדאי, לטפל בהרחבה ספרותית כדוגמת ההרחבה של ביאליק לסיפור "תינוק שנשבה"¹². יסודו של הסיפור בילד חכם ומלומד המנצח מלך בור ורשע. הנימה היהודית המת-לוה למוטיב "החלש-המנצח" חשובה ביותר, היא מציבה גיבור המנצח בכוח הלמידה ולא בכוח הזרוע.

השוואת הסיפור "חלב הלביאה"¹³ על-פי עיבודו של ח. נ. ביאליק, לזה בעי-

בודו של שבס-זינגר מוודע את הילדים לביטוי הנפוץ והטיפוסי לעמנו "חיים ומוות ביד הלשון". קריאה בשני עיבודים שונים של סיפור-עם עשויה לגרום עונג רב לקורא.

לקריאה עצמית ומונחית בנושא שאנו עוסקים בו כדאי להציע לילדים לקרוא את:

א. אופק — **אות בארץ הפלאות** — מזרחי 1972; י. אשמן — **יומי הראשון בבניה"ס בתוך "לולו"** — הדר תשי"ח; מ. גיליס — **רגלו של גימל** — תש"מ; רימונה הולכת לכיתה א' — כתר 1982; י. שנהר — **מעשה היוגב והמילים היפות בתוך: בין כוכב ודשא** — ספרית פועלים 1960.

תינוק שנשבה — תנא דבי אליהו זוטא פרק י"ז.

בכיתות ה'ו' אפשר לעסוק בהרחבה ביצירותיו של נ. אלתרמן "מעשה בחי-ריק קטן", "מעשה בפא סופית" ו... "על שמות כבירים של אישים אבירים".

"מעשה בחיריק קטן" הוא סיפור משלי ומחורז שהוצג גם בטלוויזיה הלי-מודית. גיבור הסיפור, החיריק, הוא יצור נועז המטפס לגבהים ומגלה את זהויר-תיו. תוך העפלה הוא מגלה את השורוק והחולם אך חוזר להיות חיריק שבתח-תית השורה ומסתפק בכך שלמד על עצמו תוך מאבק וחיפוש.

גם "מעשה בפא סופית" הוא סיפור

** ספק רב בעיני אם אכן הטקסט המובא, משירת ימי הביניים, מתאים לילדי כיתה ג' — העורך.

12. ח. נ. ביאליק, **ספר בראשית**, בתוך: **ויהי היום**, דביר לעם תש"ל.

13. שבס-זינגר, **גדא וביש גדא**, ספרית פועלים תשל"ג.

משלי העוסק במקומו של כל יצור בעור-
לם. המשווה הצליח להבהיר תפקידה
של הפא באמצעות משחקי-חברות אונר-
מטופאיות ומשחקי תפקידים, היסוד
הדרמאטי שביצירה מקל מאוד על הק-
ליטה שלה ומדרבן את הלומדים לחפש
נמשלים מתאימים.

עניין השמות שבשיר "על שמות כבי-
רים של אישים אבירים" מאפשר לטפל
בחקר השמות הפרטיים ושמות המשפחה
של התלמידים בכיתה. חקר השמות
בארץ מעוגן באופנות של תקופה ובתר-
בות העדות. כל ילד עשוי ללמוד על
עצמו ועל משפחתו כשיעבוד על השיפת
מקורות השמות במשפחה. כמשחק השי-
בה נוסף עשוי להשתלב לכאן עניין הכי-
נויים, משה מן התנ"ך הופך להיות מור-
שיקו, מוישלה, מויש, מואיז וכדומה...
איך מושפיעה לשון על כינויי השמות
ומה הם הכינויים המתאימים לקיצורים
ותוספות בעברית? כל אלה מרחיבים
תודעתם של הלומדים אל מרכיבי-הלשון
ואל השינויים הסגנוניים שבה.

בשביל תלמידי הכיתות ה'ו' יש אוסף
גדול מאוד של ספרים מתאימים לרמות
שונות בנושא הנדון. המורה יכולה להצ-
ביע על אחדים מהם ולהיעזר בקטלוג
המנומק שמוציא לאור משרד החינוך

והתרבות מדי כמה שנים.

יצירות פיוטיות ומיוחדות במינן הן:
הספר "אותיות מספרות של רוזה וול
שיצא ב-1947 בהוצאת "דביר" והוא
בעל איורים מעניינים במיוחד שצוירו
בידי לאה גרונדיג.

הסיפור "אגדת האותיות", שיצא בס-
פר מקושט מאוד הנקרא "שתי אגדות",
הוא סיפורה של מ. ילך-שטקליס. כתב
היד נעשה ע"י עדה ירדני, והציורים
ע"י יהודה בקון.

סיפורו של י. שנהר "מעשה היוגב
והמלים היפות" — שבתוך הספר "בין
כוכב ודשא" (ספרית פועלים 1960) —
גם הוא בבחינת סיפור פיוטי שכדאי
להשמיע בכיתה וללמוד אותו.

בית-ספר שיבחר לעסוק במוטיב האר-
תיות והמילים, יכול להיעזר בציורים
ובגרפיקה בנושא זה. בספריות ליד המור-
זיאונים יש תומר עשיר של רפרודקציות
מתאימות לענייננו, כי ציירים יהודיים
אהבו לטפל בו.

לקראת שנת הלימודים הבאה יכול
ביה"ס להיערך לטיפול בנושא או במור-
טיב לימודי כזה שיהווה בריח מקשר
את עבודת השנה ויהיה אולי גם סיבה
למסיבת הסיום של כיתה ו'.

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

לאה חובב — יסודות בשירת הילדים

מאת גרשון ברגסון

לפני מחצית השנה כתבתי ברבעוננו, חוברת ג' (מוז) במדור זה, כי לספרות המקצועית העוסקת בנושא ספרות ילדים ונוער היתה עדנה. ואכן חלפו מאז שמונה חודשים והתברכנו בספר נוסף בתחום זה והוא רב־היקף ועשיר בתוכנו.

כוונתי לספרה של ד"ר לאה חובב "יסודות בשירת הילדים בראי יצירתה של לאה גולדברג", הוצאת כרטא ירושלים, תשמ"ז 1986, 406 עמודים.

שם הספר מצביע על נושאו אך יש קושי למסור את תוכנו, כי ספר מסוג זה, בניגוד לסיפורת, אינך יכול לתמצת. וכיוון שפטור בלא כלום אי אפשר, אמנה את שמותייהם של ששת הפרקים שיש בהם כדי לרמוז, לפחות, על ההיקף הרחב של החומר שבו עוסקת המחברת בספרה. הפרקים הם:

א. תורת ספרות הילדים של לאה גולדברג; ב. הז'אנרים, התפתחותם והתגבשותם; ג. העיבוד הפיזטי של התימאטיקה; ד. הלשון הפיגוראטיבית; ה. המשקל והריתמוס; ו. התריזה, החזרה ומבנה הבית.

בספר, כמובן, ביבליוגרפיה עשירה המכילה כ-230 כותרים, מהם כ-15 שמות של ספרי־שירה לילדים ושמונים כותרים, בערך, של ספרים ומאמרי ביקורת שדנים בנושא שהספר עוסק בו. בין הספרים והמאמרים שעוסקים בספרות ילדים יש רשימה ארוכה של ספרים בלועזית (רובם המכריע באנגלית ובודדים בגרמנית).

על־אף הרשימה הנרחבת של הביבליוגרפיה, שמביאה המחברת, היא טוענת שלא מצאה, בכואה לדון בנושא, "כלים בסיסיים הדרושים למחקר מסוג זה. אף לא נמצא דגם כלשהו שעל־פיו יכולתי לבנות את עיוני. לא תיאוריה מגובשת של ספרות הילדים, לא דוגמאות לניתוח מוצלח של יצירות ספרות ילדים בעברית, ואף לא מחקר שיטתי ומבוסס אחד הן ביצירתו השלמה של משורר ילדים עברי מכל היבטיה ותפישותיה" (11).

ודאי יימצאו בקרב הקהיליה של חוקרי ספרות ילדים העברית ומבקריה שיקבלו בספק את הקביעה, שבכל הרשימה הארוכה שמביאה המחברת אין כלל בסיס למחקר ואלה אינם כלים שאפשר להיעזר בהם. אך דומה שאיש לא יטיל ספק, שאין מחקר שיטתי הן ביצירתו השלמה של משורר ילדים עברי. לפיכך המחקר שלפנינו בתחום זה ודאי חלוצי וראשון מסוגו בספרות־הביקורת של ספרות ילדים העברית. והכוונה למחקר על יצירותיה של לאה גולדברג כנאמר בשם הספר

הניתוח הרחב והמעמיק ביצירותיה של לאה גולדברג כפי שמובא בספר שלפנינו שמש ודאי דוגמא לחוקרים רבים בתחום זה. כל מי שיבוא עתה לעיין או לחקור בשירתו של יוצר, מלאכתו תהיה קלה יותר, משום שיש לפניו כלי מגובש שיסייע בידיו לעסוק במעשה מחשבת זה. בספר ששה פרקים העוסקים בנושאים שונים שבספרות ילדים. אחד הפרקים המוגשים למחנך, לסופר ולחובב המתעניין בספרות ילדים. בתחום זה, הוא הפרק על הז'אנרים בספרות ילדים. לא מקרה הוא שלפרק זה מקדישה החוקרת כ-100 עמודים בעוד שלפרקים אחרים מוקדשים מ-34 עד 67 עמ'.
בפרק "הז'אנרים — התפתחותם והתגבשותם" מציינת המחברת את "הבעייתיות שבסיווג הז'אנרים בשירי ילדים".

"שלא כתחום החלוקה הז'אנרים בשירה למבוגרים, אין תחום הז'אנרים בשירת הילדים מעוצב ומוגדר... מחקר הז'אנרים בשירה מימי אריסטו ועד ימינו הניב ספרות רחבה ביותר, אבל הדיונים בז'אנרים של ספרות הילדים הם ראשוניים, מקוטעים ומעטים, כשם שספרות הילדים עצמה הינה ענף ספרותי צעיר". בלוח שלהלן אני מביא התייחסות של אנשים שונים לנושא המצביעה על הגמישות בחלוקת הז'אנרים.

החלוקה לז'אנרים בספרות הילדים	לאה חובב ¹	מיכאל דשא ²	מירי ברוך ³	זינה סטרלנדר ⁴
1. השיר הסיפורי	+	+	+	+
2. השירה הלידית (כולל שירי ערש)	+	+	+	+
3. השיר התיאורי	+	-	+	-
4. שירי משחק	+	+	+	-
5. שירי הבאי	+	-	+	+
6. שיר שבת וחג	+	-	-	-
7. שירים היברידיים (בני כלאיים)	-	+	+	-
8. שירי ערש	-	-	-	+
9. שירי הומור	-	-	+	+
10. שירי טבע	-	-	-	+
11. שירים מסביב לעולם	-	-	-	+
12. שירים על הכל / שירים של ילדים	-	+	-	-
13. שירי חידות	-	+	-	-
14. בלדות	-	+	-	-

1. בספר שלפנינו עמודים 47—142.
 2. מיכאל דשא, חינוך לקריאה טובה, "זרעאל" 1978, עמודים 172—203.
 3. מירי ברוך, סוגיות וסוגים בשירת ילדים 1985, משרד הבטחון, הוצאה לאור.
 4. Zena Saterland. Children and Books, Scott Foresman 1977, 246—266.

מן הלוח עולה כי בדרך-כלל, מתגבשת הסכמה רחבה לחלוקת השירה לילדים לפחות לגבי ארבעה סוגים: השיר הסיפורי, השיר הלירי, שירי הבאי, שירי משחק. אך יש גם שהדעות חלוקות למשל: לאה חובב כוללת בשירה הלירית שירי ערש, ואחרים רואים בהם ז'אנר עומד בפני עצמו.

זינה סטרלנד רואה ז'אנר מיוחד בשירי-טבע, בשירי הומור, ועוד (ר' לוח); מיכאל דשא רואה ז'אנר מיוחד בקבוצות של שירים כגון: שירי שבת וחג, שירי חידות ועוד.

בכל הווריאנטים לא בוצאתי סוג של שירי אליגוריה, ונראה לי שמן הדין לייתר מקום מיוחד לשירים אליגוריים שהם נפוצים בספרות הילדים.

אך זוהי הערת אגב. כי אפשר להעתיק את הסוג הזה מנושא הז'אנר לנושא התימטיקה כשם שנהגה המחברת בשירי החג וטיפלה בהם במסגרת "עיצוב נושא החגים בשירי-הילדים" ולא כז'אנר.

הפרקים שבספר מקיפים עולם ומלואו, וכתובים מתוך ידיעה רחבה בנושא. הספר כולו בהיקפו מוסיף נדבך חשוב בבניין הביקורת והמתקר בספרות הילדים.

לשון וסגנון בספרות ילדים - ביבליוגרפיה

מאת מנחם רגב

רשימה ביבליוגרפית זו כוללת שמות של ספרים ומאמרים, הנוגעים, בצורה זו או אחרת בענייני לשון וסגנון ביצירות לילדים. כיון שאין זו רשימה מנומקת אי אפשר תמיד לעמוד על פי שם המאמר או הספר על ענייני הלשון הכלולים בו. לעתים עוסקים בכך סעיפים מסוימים במאמרים, או פרקים בספרים. הנושאים, כמובן, מגוונים ביותר. באות כאן לידי ביטוי גישות היסטוריות — התפתחויות, תפיסות בלשוניות וגישות ספרותיות. הכותבים בודקים שירה, פרוזה וחומר מדעי לילדים. יש חוקרים העוסקים בחומר לעצמו, ויש שמקשרים את מימצאיהם מן הטקסטים עם המציאות הלשונית שילדים ומבוגרים חיים בה.

אין כאן שום יזמרה להקיף את כל שנכתב בתחום זה, השלמות ותיקונים יתקבלו ברצון. הרשימה סודרה על פי סדר אלפביתי של שמות המחברים.

אגמון־פרוכטמן מאיה, הלשון המדוברת כמאפיין סגנוני בשירת הילדים (בתוך: ברוך ופרוכטמן (עורכות), מחקרים בספרות ילדים, אוצר המורה, 1984).

אגמון־פרוכטמן מאיה, אספקטים לשוניים בשירת הילדים, (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה ט', חוב' ב', דצמבר 1982).

- אופק אוריאל, ביאליק כמתרגם סיפורי ילדים (בתוך: הגן — סיפורים לילדים מתורגמים ומעובדים בידי ח. נ. ביאליק, כינס א. אוריאל, דביר 1983).
- " " 'כרום שמים ובטן האדמה' — סיפורי הרפתקה ומדע ראשונים בעברית, (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה שלישית, חוב' ד', יוני 1977).
- " " גומות ח"ן — פועלו של ביאליק בספרות הילדים, דביר 1984.
- " " הספר הטוב לקורא הצעיר (בספרו: תנו להם ספרים, ספרית פועלים 1978).
- " " והייתם לאנשים עברים! — צמיחתה של ספרות ילדים טבעית בא"י. (בתוך: קתדרה, חוב' 3, פברואר 1977).
- " " סיור בממלכת התרגום (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה א', חוב' ד', יוני 1975).
- " " ספרות הילדים העברית — ההתחלה, מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור, 1979.
- " " על רובינזון ורובינזונים (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה א', חוב' ד', יוני 1981).
- " " צעדים ראשונים בקריאה (בספרו: תנו להם ספרים, ספרית פועלים 1978).
- " " שירים ראשונים לילדי ישראל, (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה ד', חוב' א', ספטמבר 1977).
- איך לכתוב למען ילדים (תגובות וויכוח עם שולמית לפיד, "מעריב", 2.7.1971).
- אלוני-פינברג, יפה, לשון ספרות הילדים (בתוך: הד החינוך, מח/כ, ו' באדר תשל"ד).
- ברנמן גרשון, הסגנון והלשון, אוצר לשוני (21—24); הלשון והסגנון ביצירת עגנון (158—159); " " הלשון ביצירות ילן-שטקליס (225—227); הלשון ביצירות שלונסקי (238—239) (בתוך: ספרו, שלושה דורות בספרות הילדים העברית, יסוד 1966).
- ברוך מירי, על כמה מאפיינים סגנוניים של יצירות מרים ילן-שטקליס, (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה י"א, חוב' א', ספטמבר 1984).
- " " על שמות של יצירות בספרות ילדים (ספרות ילדים ונוער, שנה ה', חוב' ג'ד', מאי 1979).
- " " בעיות הגייה של ילדים כמרכיב הומוריסטי בספרות ילדים "ספרות ילדים ונוער", חוברת ב (נ') כסלו תשמ"ו.
- ברוך מירי ומאיה פרוכטמן (אגמון), לכל שיר יש שם — עיוני ספרות ולשון בשירת הילדים, פפירוס — בית הוצאה של אגודת הסטודנטים באוניברסיטת תל-אביב, 1982.
- בראלי מאיר, ניקוד ספרי ילדים (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה ב', חוב' א', אוקטובר 1975).
- גולדברג לאה, על שפת הילדים (בספרה: בין סופר ילדים וקוראיו, ספרית פועלים 1978).
- גליפאר א"י, עברית נזמרה — על לקט שירי גן-הילדים מתקופת תחיית הלשון, (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה ד', חוב' ג', מרס 1978).
- כהר דינה, לשון ספרות הילדים בדורנו — היבור לשם קבלת דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית 1982, (משוכפל).

- ולדן צביה, שיבושים, שיפוצים וחיידושים — שלוש תופעות מלשון הילדים כפי שנתגלו לי בעת הצצה בספרות הילדים (בתוך: ברוך ופרוכטמן (עורכות), מחקרים בספרות ילדים, אוצר המורה, 1980).
- זהבי אלכס, הערות אחדות על לשון התרגום בספרי ילדים (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה ו', חוב' ג', מרס 1980).
- " " הערות למאמרו של מ' בראלי (ספרות ילדים ונוער, שנה ב', חוב' א', אוקטובר 1975).
- ח"ן ח', אגדות עמים בלבוש לשוני חדש, (על 'אגרות מארבע רוחות', מאת שבתאי קפלן. בתוך: אורים להורים, כב/9, 1974).
- לפיד שולמית, פספוסים ספיהס ושין קוף ריש — שיבושי לשון (על ספרים של מרדכי אמיתי ויוסי גמזו. בתוך: מעריב, 18.6.71).
- מיכלי ש', איך התרגום משחית סיפור טוב (בתוך: מעריב, 17.11.67).
- מנדלסון זהבה, הילדים המקופחים של ישראל (על בעיות תרגומים ישנים, מקוצרים ומשובשים, מעריב, 17.9.71).
- " " " ניקוד ספרי ילדים — תגובות למאמרים (בתוך: ספרות ילדים ונוער שנה ב', חוב' ב', פברואר 1976).
- עידו א', לשונה של ספרות ילדים (בתוך: למרחב, 2.3.66).
- פרי סמור, עדה והכתרים שלה (על תרגום מחדש של ספרי ילדים קלאסיים. בתוך: את, מאי 1975).
- צ'וקובסקי קורנאי, משתיים עד חמש — ההתפתחות הלשונית של ילדים, עברית: דוידה קרול, ספרית פועלים 1985.
- רגב מנחם, 'החיים הם האגדה היפה ביותר' — על תרגום מחדש של אגדות אנדרסן (תרגום: בנימין טנא. בתוך: ידיעות אחרונות, 14.5.65).
- " " העברית בהתפתחותה — בראי הספרות לילדים (בתוך: למרחב, 28.4.71).
- " " מה היא ספרות טובה לילדים? בספרו: בדרכי הספרות לילדים, סידרת אפי"ק, (אורגים, הקבה"מ, ספרית פועלים 1985).
- " " מלים ושמות בספרות ילדים (בתוך: בדרכי הספרות לילדים, סדרת אפי"ק 1985).
- " " על אידיאולוגיה ולשון באנציקלופדיה 'נעורים' (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה י"ב, חוב' ב', דצמבר 1985).
- " " קוים להוראת המקצוע 'ספרות ילדים' (בתוך: 'מהלכים' עיונים בבעיות הוראה והכשרת מורים, הוצאת משרד החינוך והתרבות והסמינר ע"ש לוינסקי 1973).
- " " רובינזון קרוזו בלבוש עברי (בתוך: על המשמר, 21.3.75).
- " " על שתי יצירות "מיוחדות" (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה י"א, חוב' ב' י"ג).
- " " שני תרגומים לספר אחד: על הכד העתיק מאת א' ל' שטראוס בשני תרגומיו של דן פגיס. (בתוך: ספרות ילדים ונוער, שנה י"ג, חוב' א' (מ"ט).
- שוורצוולד (רודריג) אורה, הלשון העברית כנושא בשירי ילדים. (בתוך: ברוך ופרוכטמן (עורכות), מחקרים בספרות ילדים, אוצר המורה 1984).

במבט ראשון

מאת ג. ב.

לכיתות נמוכות

ברלה ברלה צא החוצה, כתבה : מנינה קז, ציירה : אורה איל, כתר / כתר-לי 1985.

הספר תורגם לעברית על-ידי עדנה צתור, מאיזו שפה לא נמסר. בספר 20 עמודים (לא ממוספרים). הצורה אלבומית בצבעים. הטקסט מועט ביותר, עיקרו של הספר הציורים שבו, כל שני עמודים מלווים טקסט, רובם בפינה הימנית בעמוד הימני, ככל שמתקרבים לסוף הסיפור גובר הטקסט, שעיקרו ההכנות ליום-ההולדת של החלזון, הנקרא ברלה. תמצית הסיפור : ברלה הלך להזמין לחגיגת יום הולדתו את שלושת ידידיו — הכלב, הינשוף וחתול — אך לא מצאם ב"בתיהם", מרוב צער ועצב הסתגר בחדרו ולא אבה לצאת, אך הסוף טוב. ההורים הכינו יום-הולדת מפואר והחברים קפצו מתוך העוגה, "ולשום חלזון בעולם לא היתה מסיבת יום-הולדת כזאת!". הנמען של הסיפור הוא ילד בגיל הרך. הציורים שבספר ישמשו למבוגר המספר לא כלי להמחשת המסופר בלבד, אלא גם מקור להרחבתו. הטקסט, כנאמר, מצומצם ביותר ולמענו לא כדאי היה להוציא את הספר לאור. המסר, ויש בו מסר ברור : כישלון בשלב אחד אינו סיבה מספקת למצב-רוח נכאים וליאוש, וכנדרש מסיפור-ילדים ; הסוף הטוב מוכיח זאת בעליל.

הפינגוין גוג, ברנד הרטלי, עריכה מחדש עדינה שליט ע"פ תרגומו ועיבודו של יצחק אבנון, איריים : רוני רכב, ספרית-פועלים 1985, 68 עמ'.

הקוף קרא, ברנד הרטלי, ע"פ תרגומו ועיבודו של יצחק אבנון, הוצאת ספרית-פועלים, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1986, 76 עומ', מנקד.

הרבה משותף לשני הספרים. שניהם מתארים בעלי-חיים ומספקים מידע מדוייק על אורחות חייהם, הראשון על הפינגווינים, השני על הברבונים. בשניהם פרטי פרטים על מלחמת הקיום של הפינגווינים באי, באוקינוס הגדול "הרחק הרחק בדרום" ; ועל מלחמת קיום של שבט "בני הגיא" של הברבונים אי-שם באפריקה.

גם הפינגווינים וגם הבבונים נלחמים בבעלי-חיים שבסביבתם. הראשונים — בכלבי-הים עופות דורסים, והקופים — בחיות טורפות ופיתונים. אך גם אלה וגם אלה נשקפת להם סכנה מידי בני-האדם שמנצלים את עליונותם ומשתמשים בכלי-נשק קטלניים, וצדים את בעלי-החיים כדי לנצלם לטובתם מפני שהם חומדים את השומן והבשר של הפינגווינים, ולוכדים את הבבונים לכלאם בכלובים ולהעמידם לראווה כדי לשעשע בני-אדם. בשני הספרים מתאר המחבר בלשון קולחת ועשירה, בדרך של האנשה, את הרהוריהם, שיחותיהם, מעשיהם של בעלי-החיים. הקוראים הצעירים ודאי ימצאו עניין במידע על הפינגווינים וייחודם כגון: "אבל עופות סכלים אתם. במקום לבנות קן ולדגור בו על הביצה בשקט ובנוחיות, אתם מחזיקים את הביצה על גבי רגליכם". "אין אנו רוצים בקן — ענתה לו לולו בכעס — פינגווינים אינם בונים קנים".

הספרים הם מקור ראשוני למידע על עולם בלתי-מוכר והדרך הסיפורית על מריבות, קנאה, "חינוך" ו"מורשת דורות", מאבקים עם אויבים או על מנהיגות, הרפתקאות וכדומה אפיזודות, קוריוזים ושיחות כאילו בחברה אנושית מדובר, כל אלה מבטיחים רגעי עונג לקורא.

האיורים של רוני רכב, בשחור לבן, לספר הפגיון גוגו — משתלבים יפה בטקסט. לא נמסר שמו של המאייר לספר "הקוף קרא", אך יש ליקוי בחלק מן האיורים משום שפרצוף הקופים אינו ייחודי מספיק, לעתים קשה לו לילד להבחין בינו לבין נמר או בעלי-חיים טורף אחר — וחבל.

ילדי בר, כתבה: תקוה שריג, ציורים: יפתח אלון, כתר, ראשית-קריאה 1986, 115 עמ',

מנוקד.

בספר 29 סיפורים קצרצרים על ילדי-בר, שהם ילדי הקיבוץ תל-יוסף. הסיפורים מקיפים עולם ומלואו: תמצא סיפור על חתול ועל נשר, על עקרבים ועל קוף, על צבאים ועל גורים; ומן הווי החיים הקשורים במחלת הקדחת או במשק-הילדים, ביחסים של ילדי תל-יוסף עם ילדי הערבים השכנים שבכפר קומי. יש סיפורים שעלילתם מצומצמת, ויש סיפורים טעוני מתח. אלה ואלה כתובים בשפה תקינה, על-פי הרוב קלה, מסודרים לפי משפט תחבירי, כדי להקל על הבנת הנקרא, כי הרי הספר בסדרה "ראשית-קריאה" מטרתו להקל על אלה מבין הקוראים הצעירים, שצועדים צעדיהם הראשונים בקריאה עצמית ועדיין אינם שולטים במיומנות זאת. יש בסיפורים הקצרים ערכים חינוכיים ובכך ממלא הספר תפקיד כפול: גם מסייע ברכישת הטכניקה ומגיש תכנים ומסרים שעשויים לתרום לעיצוב אישיותו של הילד. יש בספר אלמנטים שיהיו גורם מגרה להמשך הקריאה.

לכיתות הבינוניות והגבוהות

הואדי היה הגבול, אוריאל אופק, ציורים ועטיפה : אבנר אברהמי, 126 עמ', כתר 1986.

הואדי הוא ואדי מוסררה, שהיה הגבול בין שכונת בורכוב, שבה גדל הסופר, לבין שטח שמעבר לוואדי, שממנו הסתערו כנופיות פורעים על השכונה הקטנה, אך המאורגנת כפי שידעו להתארגן בימים ההם אנשי ההגנה.

השכונה וזכרונות הילדות הקשורים בה הם מקור לא אכזב ליצירתו של אופק ונתן להם ביטוי בספריו ; "חמש דקות של פחד", "אין סודות בשכונה", "שבע טחנות", "מעבר לגבעת הליתן", "בדרך לגמנסיה" — בכל אלה מעלה אופק זכרונות ילדות ומתאר הווי חיים בתקופה של טרום המדינה, עת מתחת לפני השטח רחשו מעשים גדולים וגיבוריהם עשו היסטוריה.

תמונת חיים רחבה מצטיירת לנו עינינו במכחולו של ילד-נער, האני-המספר שבספר, שאינו אלא גיבור משנה בו.

הגיבור האמיתי הוא חתן הפרס לבטחון ישראל יואב כפרי, אשר גרם לאוריאל אופק, חברו מילדות, להעלות זכרונות ילדות ולספר את סיפורו של הגיבור וסיפורם של גיבורים אלמונים מן התקופה הרחוקה. יואב הוא "מלך השובבים", "פגערע" המתכנן ומבצע מעשי קונדס, שובבות, "סחיבות" קטנות ובעל המצאות בתחום הטכנולוגי.

ואורי, האינטלקט, שראשו נתון בספרים, נמצא תחת השפעתו המכרעת של חברו הפעיל והיוזם, ונגרר גם הוא למעשים נועזים, שמעולם לא היה מבצעם ביוזמתו ולבדו.

בספר שנים-עשר פרקים ובכל אחד מהם אפיזודה רבת-מתח, אך כולן קשורות זו לזו ומעוררות סקרנות לגבי ההמשך.

שפתו של אוריאל בהירה, ועשירה : "אווירו הבשום של הערב הקיצי קידם את פנינו כשיצאנו לרחוב, השמש רחצה את צמרות האקליפטוסים בזהב... ירייה רחוקה הדדה פתאום בחלל וגוועה כלא היתה" (47).

בתקופה שבה האופנה היא בבחינת "כל המרבה בעגה ובגסויות הרי זה משובח", יש לשבח את נקיון השפה ועושהה.

סוד המעיין הנעלם, כתב ואייר : עודד מרום, הוצאה עצמית 1986.

המעין הנעלם, הוא מעיין הגיחון, והסיפור המורכב שבספר הוא סיפור גילוייה של הכתובת העתיקה שבניקבת השילות.

אנו נמצאים בירושלים בסוף המאה התשע-עשרה. בתקופה זאת כבר בנו שכונות יהודיות מחוץ לחומות אך : "מרכז החיים התרבותיים הדתיים והמסחריים המשיך להיות בין חומות העיר והעתיקה" (9) בבית-הספר של הספרדים, "תלמוד-תורה" שבשכונות "נחלת שבעה", למדו בכיתה של המורה חיים תשעה נערים, ביניהם שמשון ויעקב, בני עשר, שהם גיבורי סיפורנו.

המחבר מתאר תיאור ריאליסטי את הווי החיים היהודיים באותה תקופה. מעביר לנגד עינינו שורה של דמויות : מוכרי לימונדה, ישישים מעשני נרגילה ואורח חיים ציורי :

"כל פינה וכל סימטא שימשו מקום טוב להטלת שתן ועשיית צרכי אדם ובהמה".
"ענני זבובים, מיליוני חרקים הנהנים מן הלכלוך, ריח הגללים של הבהמות הרבות, וערמות האשפה הנערמות ליד פתחי חנויות הירקות והמזון" (12).
על רקע ההווה האפור מתרפקים המורה ותלמידיו על העבר המפואר ולומדים בשקיקה פרקי התנ"ך עד הגיעם לדברי הימים ב, 32. ושם מסופר על מפעלו ההנדסי של חזקיהו הקשור במימי העינות. הלימוד מגרה את דמיונם של שני החברים והם יוצאים למסעם בניקה.

המסופר מסקרן, מותח, ואחרי מאמצים על-אנושיים מגלים שני הנערים את כתובת הניקה הידועה.

עד כאן טוב ויפה, ומן התבונה להמליץ בפני ילדינו לקרוא בספר. הקושי הוא בכך שהאירועים מיוצגים כאמת היסטורית, על גב הספר כתוב : "זה סיפור על מעשה שהיה בשנת 1880 גילו שני ילדים יהודים תושבי ירושלים את הכתובת העתיקה שבניקבת השילוח". ואין זו אמת. את הכתובת גילו שני נערים ערבים, ואין שום הכרח להסתיר אמת זאת.

ילדי היער החדש, קפיטן פרידריק מריאט, עברית : כרמית גיא, ציורים : רות שחק, "כתר" 1986, 227 עמ'.

"ילדי היער החדש" הופיע באנגליה ב-1847 ותורגם לעברית פעמיים. מחבר הספר היה "הסופר האנגלי הראשון שהעניק לקוראים הצעירים סיפורי הרפתקאות משובחים בעלי אווירה אותנטית, אמינים בתיאוריהם" (לקסיקון אופק לספרות ילדים, כרך שני עמ' 398).

על רקע התקופה של מלחמות בין המלך האנגלי צ'ארלס לבין קרומוול, מספר מריאט על ארבעה ילדים, בני אציל אנגלי, ששומר יער נאמן לאדונו מצילם מידי דורשי דמם.

הילדים מסתתרים בביתו של השומר הזקן ונאבקים על הישרדות. כסופר אוהב סיפורי הרפתקאות ומשלב המחבר גם בספר זה הרפתקאות רבות וקשות, ומבחינה זאת הספר מופנה לגיל ה"רובינזונדה" אף כי הוא מתאים לגיל גבוה יותר.

יש בספר הרבה סיפורים אכזריים ובמקביל להם הרבה גילויים של אהבה. האכזריות משקפת נאמנה את התקופה.

במאבקים על השלטון אין סייג. שורפים בתים על יושביהם, וילדים בתוכם, ועל-ידי כך מחסלים יריב או את יורשיו. יורים באויב בלא משפט והמעשה נחשב גבורה. וכמובן — ציד. ללכוד בעורמה צבאים, סוסי פרא ובעלי-חיים אחרים — זה שייך לנורמה ומכשירים לכך את הילדים בילדותם.

אך, כאמור גם נאמנות, מסירות, קיום הבטחות, שמירת סודות, מעשה אבירות — גם אלה הם חלק אינטגרלי מהווי החיים בתקופה הנדונה.
הרוצה להקנות לקורא הצעיר מושג על תקופה רחוקה מאתנו — דפוסי חיים, צורת שלטון באנגליה, שחלפו ואינם, ימליץ על הספר אף אם רק הקורא הצעיר האיטנלינגנטי ירוץ בו.
הערה: החברה שמדובר בה נוצרית היא. רגילים בניה לקרוא פרקים בתנ"ך, להתפלל במועדים קבועים ולקיים תפילה לפני הסעודות אך אין זו "ברכת המזון" כנאמר בספר. "ברכת המזון" היא מושג יהודי מוגדר ונאמרת אחרי הסעודה. שיבוץ המושג פה עלול להטעות.

נוסתרי הבית האדום מאת א. א. מילן¹

מאת שלומית יונאי

אנטוניה פרייזר², סופרת והיסטוריונית אנגליה בת זמננו, תארה באחד ממאמריה את הקריאה כ"דחף שאינו בר כיבוש", ואין דבר נפלא יותר לאוהב קריאה מאשר למצוא "בלש", לא ידוע של אגאתה כריסטי, בשדה תעופה, רגע לפני העליה למטוס. בעקבות משפט זה — מה יותר נפלא לאוהב ספריילדים, ו/או ספרי בלשים מלמצוא רומן בלשי מאת אלכסנדר אלן מילן, והגיבורים אינם פו ותזרזיר.
הספר "מסתרי הבית האדום" הוא כה אנגלי, וכה דומה בכמה מרכיבים לסיפורים בלשיים אחרים, עד כי לעתים הוא נקרא כנו פארודיה על עצמו. נראה שהספר נכתב בהצדעה לקונן דויל, ולעתים הוא מאוד דומה לסיפור של אגאתה כריסטי. כבר שמות הפרקים, שההומור לא נעדר מהם, מבטיח הנאה: "מר גילינגהאם יורד בתחנה הלא נכונה", "שני גברים וגוויה", "גברת סטיבנס נבהלת", "מר גילינגהאם מדבר שטויות...".

ושוב אנו — לפי מיטב המסורת של הז'אנר — בבית גדול ב"Country (בית אחוזה) של אדם עשיר. ממרחקים — מאוסטרליה, ומהעבר הרחוק — אחרי היעדרות של 15 שנה מופיע האח העני, הכבשה השחורה של המשפחה. רצח, היעלמות החשוד ברצח. בית מלא אורחים ומשרתות המאזינות מאחורי דלתות נעולות. לעומתן משרתות היודעות שאין זה נאה. בכלל, ידע רב להן באורחות גינטלמנים: אם אדם נמצא שנים רבות באוסטרליה, כנראה שקופת שרצים מאחוריו. כמו כן לא נעדרים גם שדה הגולף, (אגב, אפשר להטמין בו אקדח), מנהרה סודית אליה נכנסים מפתח החבוי מאחורי מדור ספרי הדת שבספריה; שחקנית המגלמת רוח רפאים, וכמובן — משטרה שאינה יודעת את מלאכתה. לעומתה, צמד בלשים חובבים המשחקים את ד"ר ווטסון והולמס ופותרים את התעלומה. ספר מבדר, חינני — מומלץ!

1. הוצאת ידיעות אחרונות 1986, תרגם: פ. צפנת.

2. כתבה את "מרי מלכת הסקוטים" ועוד ביוגרפיות היסטוריות.

בקצב פעימות הלב

על: החטופים לצבא הצאר *

מאת אביבה לוי

רום לחיטול קיומם כחטיבה דתית וחברתית נפרדת, בעלת מנהגים ולשון משלה וסולידריות לאומית. הגזירות ביטאו שנאה לגורם יוצא דופן ושיקפה גם בורות בכל הנוגע ליהודים ויהדות.

הלחץ החיצוני העצום על היהודים חשף את הבקיעים הפנימיים וחייד את ההבדלים המעמדיים הקיימים. הבדלים בין עשירים שידם השיגה תשלום כופר עבור בניהם ועניים שגורלם הופקר. הבדלים בין אנשי אמונים ואמונה שהושיטו יד לעזרה ובין משתפי פעולה חסרי מצפון.

בתקופה זו השתחררו כל אבריה של מפלצת הרוע שהיו מרכיביה של הטרנד-יה כמו: ניתוק, פרידה, עינויים, חולי ומוות שפגעו בלי רחם.

דורית אורגד בספרה מצלמת עבורנו תמונות חיים בשחור לבן. העלילה והגייבורים יונקים מקור חיותם מן התקופה ומייצגים כל מרכיביה של הדרמה.

סיפורו של משה ממוהילוב, שהיה בין החטופים, נע בשני מעגלים. בחלק הראשון של הסיפור אנו מתוודעים למשה, למשפחתו ולחבריו בסביבתם היהודית. משפחה שאורח חייה צנוע ושאיפתה היחידה היא לגדל את בניה לתורה ולמעשים טובים ולהשיא את בנותיה בכבוד.

יפה עשתה המחברת בהקדימה לסיפור רה סקירה היסטורית קצרה המשמשת רקע לסיפור. ממנה למדים הילדים כי מדובר בתקופת שלטונו של הצאר ניקולאי פבלוביץ ברוסיה בשנים 1827—1856 עת נגזרה על היהודים חובת שירות צבאי שנמשך עשרות שנים.

האחראים לביצועה של הגזירה היו ראשי הקהילה היהודים. תקנות הגיוס איפשרו להם לגייס בני משפחות שלא שילמו את מיסיהן לשלטונות. ילדיהם של מוכיגורל — עניים, חולים, אלמנות — נלקחו לצבא כדי למלא את מכסת הגיוס. "נלקחו" — פירושו נחטפו. החוטפים היו יהודים שנשכרו למטרה זו ע"י ראשי הקהילה, והיו מוכנים לעסוק ב"מלאכה" זו תמורת בצע כסף.

הילדים מתחת לגיל גיוס נלקחו למחנות אימונים לטירונים ונקראו קנטור-ניסטטים. שם הופעל עליהם לחץ כבד להמיר את דתם. חלק מהם נשבר אולם רבים החזיקו מעמד.

מאבקם ההירואי של ה"קנטוניסטטים" שימש נושא חשוב בפולקלור העשיר ובספרות של יהודי רוסיה.

גזירת הגיוס היתה אחת בשרשרת הגזירות הרבות שהוטלו בתקופה זו על יהודי רוסיה כדי לשבור את רוחם ולגר

גזירת הגיוס והחטיפות שבאו בעקבותיה מטלטלת את שיגרת חייהם. משה וחברו נחום נקלעים תוך כדי בקשת מחסה לביתו של גביר שהוא למעשה מן החוטפים. בבית מלאכתו הם נאלצים לעבוד ולסבול מעריצותם של משגיחים מסוגו של גיחמן. עד שהם מגלים את הסכנה ונמלטים, מן הפח אל הפחת. הם נחטפים בידי ה"כאפערס". המעגל השני של ההתרחשות היא הסביבה העירונית והנוכרית, בקנטונים. ילדים כמו משה, נחום ושמשון סובלים עינויים קשים מידי החיילים הרוסים השואפים להעביר אותם על דתם כדי לקבל העלאה בדרגה מידי הממונים עליהם. במסע רגלי מפרך הם נקלעים גם לבתי איכרים ררסיים שיש ביניהם אכזריים אך גם בעלי רחמים המראים אותנות חסד לילדים היהודיים שקודם לכן שנאו אותם שנאה עיוורת.

"ידוע מדורי דורות שהיהודים הם מפלצות". (אנדרי אנדריאוביץ — עמ' 27).
"כשהייתי ילד חשבת את היהודים ליצורים בעלי-קרניים ולהם צפורניים ארוכות כמו לחתולים". (גריגורי גריגורוביץ — עמ' 145).

סיפור ההרפתקאות של משה וחבריו מלווה תיאורים של ענויים קשים מסוגים שונים. תיאורים שבחלקם גובלים בהזממה. הפרשה מסתיימת עם מותו של הצאר נקולאי וביטול גזירת הקנטוניסטים, ויציאתם של משה ונחום מסיביר בדרך הארוכה לעירם מוהליב שעל גדות הדניפר. סיום כיאות לסיפור היסטורי שאינו אלא התחלה לפרשה אחרת שאולי עוד יסופר בה.
דמותו של משה איננה "צבעונית"

והתיאורים אינם עשירים. איננו יודעים כיצד נראים הוא וגיבורים אחרים שבספר. נראה שנבחרו כאן דמויות מייצגות. אולם תוך כדי סיפור עלילותיו, דעותיו ואמונותיו של משה הצליחה דורית אורגד ליצור דמות אמינה בכנותה, בדבקותה ובזכרונות ההיסטוריים שלה.

"נזכרתי ברבי עקיבא, שהרומאים סרקו בשרו במסרקות ברזל עד שיצאה נשמתו". (עמ' 99). הגיבור מדבר אלינו בשפת הזכרונות. השאלות וההתרחשות המוכרות לנו. על-ידי כך נוצר שיתוף רגשי רב בינו לבין הקורא והזהדות עם דתו. ייתכן כי במצבים מסויימים הקוראים הצעירים לא יבינו את מערכת האסוציאציות שלו כגון זו: "יש לנערה זו עיני אזמרגד בוהקות מעל ללחיים אדמוניות ופניה עדינים, יופיה כשל מל-אך. אמרתי בלבי אך היא בוודאי מין לילית שיש לחשוש מפניה", אולם אין בכך כדי לפגום בהבנת המסופר. בדרך כלל נשמרת רמה של בהירות עד כמה שאפשר לגבי סיפור היסטורי.

בסיפור משתקפת הבעיה שחורגת מגבול הזמן ההיסטורי, החד-פעמי והיא: המאבק של הילד עם עצמו ועם העולם החיצון. הפרדוקס הטרואגי במקרה זה, המאפיין את הגורל היהודי הוא: ככל שמשה מתגבר במאבקו הפנימי, מנצח את היצר הרע, כובש רעבו, כובש סבלו כדי להישאר יהודי נאמן ולא לעבור על אחד ה"לאויים" שלגביהם אנו מצוויים "ייהרג ובל יעבור" — (עבודה זרה) — כן נעשה מצבו הקיומי בחוץ רע יותר. אולם רק בדרך היסטוריים ישמר ייחודו היהודי. תיאור העינויים הקשים שהוא עובר — והם מוגזמים לעיתים — נוט-

הסיפור כתוב בצורה ברורה. הדיאלוגים שוטפים ובהירים, כל הספר כתוב במעין ריתמוס גלי. הוא מורכב מקטעים שיש בהם פעילות רבה. החלק הראשון של הקטע מעורר מתח, העולה ושוכך לקראת סופו, הקצב — כשל פעימות הלב הכואב וחרד במהלך העלילה. היות לבותינו פועמים כלבבו של משה ועימו — הוא הישגה של דורית אורגד.

עים בנו את התחושה שכוח הקיום היהודי יש בו מעבר לסבירות הרגילה. בגילויי פניה השונים, גם השליליים, של הציבוריות היהודית, ניתן להסיק כי העוצמה המוסרית של היחיד, עולה במקרה זה על הכוח המוסרי של הקהילה. היחיד, הטוב, הוא זה שבעורקיו זורם סם-החיים וסוד הקיום היהודי — בעת צרה.

שני ספרים ללא גיבורים - ומה במקום ?

מורד הזמיר — גבריאל צורן, עם עובד 1986 (721 עמ')

קובע חדש — נירה הראל, עם עובד 1985 (111 עמ')

מאת איה לובין

בספר "מורד הזמיר" מספר לנו גדעון, ילד בכיתה ה', את אשר עבר עליו במשך הודשים אחדים בשנת 1965 בביתו אשר על הר הכרמל בחיפה. תשאלו: וכי מה כבר יכול לקרות לילד בכיתה ה', הגדל בבית של הורים יוצאי גרמניה? בית מבודד ברחוב מורד הזמיר, אשר גרים בו אמא ואבא, סבא וסבתא, מיכה האח הגדול מגדעון בשנה ו...זה הכל. כן. יש בו בבית הזה הרבה זכרונות. זכרונות של אמא ואבא מגרמניה בתקופת עליית היטלר לשלטון, אותם הם מספרים לילדיהם כסיפורי הרפתקאות וסכנה; ויש הרבה זכרונות משותפים מהאחות דינה שמתה בתאונה, ועכשיו היא "הולכת ונעשית לא מוכרת, מתרחקת באופק".

הספר בנוי סיפורית אחת ההולכת ומתפתחת מראשיתה ועד סופה, תוך הצגת הדמויות בעלילה ותוך הדגשת הרצף הכרונולוגי: מזג האויר משתנה והקיץ הופך לחורף; וכן משתנים חגי השנה והם מצביעים על ההתקדמות המתמדת בזמן, אבל יותר מכל מצביעים על הזמן הזורם לו באפיקו — רק קדימה. שני מאורעות חשובים: תהליך השתכחותה של האחות הקטנה דינה שמתה — מכאן, ותהליך התקדמות ההריון של אמא, עד ללידה של האחות החדשה, דליה — מכאן.

עלילת הסיפור, המתפתחת בין שני הקטבים של חיים ומוות בנויה, לאמיתו של דבר, סיפורים סיפורים. יש בהם סיפורי בית: המשפחה וקורותיה — כולל השריפה בבית-הדפוס הקטן והצמוד לבית המגורים, מות האחות, ומחלתו של גדעון. הקשרים הפנימיים בין בני המשפחה יוצרים דמות של משפחת עולים מגרמניה, אנשים פשוטים העובדים למחיתם ונושאים עמם זכרונות מ"שם" ומחנכים את ילדיהם בדרכם (ראה הסצינה במסעדה, עמ' 18); ויש בהם סיפורי בית-ספר: יחסים בין ילדים וילדות, בין ילדים למורים ולמנהל; מפגש עם ילדים-עולים חדשים משוויצריה; מעשי שובבות וקבלת עונש; משחקי ילדים של אותה תקופה וספרים אהובים.

מעשים של יום-יום, ללא גיבורים, ללא הרפתקאות וללא רדיפה אחר גנבים ומרגלים, ואף-על-פי-כן סיפורים מלאי מתח, מתח של החיים עצמם. את הסיפורים מספר לנו בגוף ראשון, הילד גדעון בן העשר, אבל על-פי שפתו ויכולת סיכום המאורעות, נראה כי הסופר המבוגר הוא המספר את הסיפור, כשהוא שומר לעשות זאת מנקודת התצפית של הילד בלבד. כך אנו מקבלים שני הבדים של התרחשויות.

הרובד הראשון ומשמעותו: זהו הרובד הניתן מנקודת מבטו של ילד בן עשר, שעולמו הוא עולם המשפחה, בתוכה הוא מרגיש ביטחון מכל חרדותיו ומכל ה"בלתי מובן" שאפף אותו. רק מות האחות — הוא מאורע יותר מדי אקוטי, שאי אפשר להישאר אדיש כלפיו. המוות החודר לתוך עולם המשפחה ה"מוגן", יוצר נורמות חדשות של התנהגות בבית, מזעזע את הילד הרגיש, ואין הוא יכול להתעלם ממנו (מן המוות).

בדרך כלל אין מדברים בבית על דינה הקטנה. מעין טאבו הוטל על נושא זה, על-ידי ההורים הרוצים, עד כמה שאפשר, למנוע מן הילדים את העיסוק בנושא הכואב והמפחיד. כאשר מזכירים את דינה "אני מרגיש כאב בטן עצום. מסתכל בתקרה. אני לא רוצה לראות אף אחד ולא רוצה שאף אחד יראה אותי" (עמ' 10). הדחקה זו של מות האחות — היא דווקא המעלה את הנושא לדרגה מרכזית בסיפור. הסיפורים היום-יומיים, אותן זוטות של איסוף מקלות ארטיק, של הליכה למסעדה, של שיחות עם סבא וסבתא ועם החברים, כולם באים לחפות על הכאב הגדול שבמפגש עם המוות, על הפחד מפניו, בהיותו בלתי מובן, אבל גם כל כך מרגש ומרתק.

כך מתאר הילד גדעון את חייו כחיים סגורים בתוך המשפחה, ובתוך בית-הספר, סגורים ומנותקים מן האירועים "הגדולים" העולמיים-פוליטיים וחברתיים, המתרחשים בו בזמן — כולל "מבצע קדש" המתחולל לו אי-שם ברקע, נוגע-לא-נוגע בילד ובעולמו.

הרובד השני ומשמעותו: הרובד השני הוא עולמו של הסופר המבוגר, המלווה ברגישות ובאהבה את קורותיה של המשפחה, ובהבנה גדולה את עולמו של ילד (גדעון) בן עשר, המספר את הסיפור — סיפורים.

רובד זה מוצא את ביטויו הפיוטי בעיקר בלשון הספר.

לדוגמא: בקטע הקצר, המתאר את השיפוצים הנעשים בבית: הפחד והבלבול של הילדים מפני "החדש" — פריצת דלת בקיר, כמו השמחה לקראת "החדש" הזה. הילדים מתרוצצים בין שני החדרים, כשהם משתמשים בפתח החדש: "הרגשתי שאולי משהו לא בסדר, לא במקום. היינו כמו שתי אבנים קטנות שמתקשקות בחבית גדולה ומהדהדת, אבל לא יכולנו להפסיק. יש משהו קוסם במעבר חדש שנפתח... אבל ככל שהוספנו לרוץ נהיה המעבר החדש דומה יותר ויותר למעבר הישן. פחדתי שיום אחד הוא יהיה סתם דלת רגילה וכולם יוכלו לעבור בו" (עמ' 80). כך חש אמנם ילד, אבל כך מתאר זאת האדם המבוגר.

הרבה דוגמאות כאלה מפוזרות בספר: תיאור מבין ומבוגר של תחושותיהם והרגשותיהם של ילדים, והוא ניתן בלשון פיוטית, לשון מבוגרת המשובצת במט-פורות הלקוחות מעולם המבוגרים. הנה עוד אחד, והפעם מעולם הפחדים של הילד, לאחר שהמוות "סולק" מסדר היום המשפחתי, על-ידי נסיון ההתעלמות של המשפחה, הוא מתחיל לפלוש לתוך החלומות: "אני רץ הביתה לחפש את אמא, אבל הבית שלנו נעשה פתאום גדול מאד. אני רץ לאורך המסדרונות ומחפש. צריך להגיד לאמא מהר מהר שדינה חזרה ושהיא בחוץ. אסור שאמא תאחר. שדינה לא תיעלם פתאום עוד פעם. אבל אמא לא נמצאת בשום חדר. אני פותח דלתות וסוגר דלתות ולא מוצא אותה. גם את אבא לא. דווקא עכשיו, שצריך אותם כל כך... בראשי ערבוביה, הבטן מתהפכת והקריאה שרציתי לקרוא ולא קראתי עוד תקועה לי בגרון, מכאיבה ממש... כאילו הוטלתי לבד לגמרי לחוף אחד זר ושומם" (עמ' 113).

הלשון המבוגרת של הספר, בדרכה הפיוטית, מנסה להסביר את אשר עובר על ילד במפגשו עם מות אחד מבני המשפחה, ובצורה זו לרכך את הלם המפגש הזה. שני הרבדים — זה של הילד המספר וזה של לשון המבוגר, בהצטרפם, יוצרים קודם כל דמות מעניינת של ילד בן עשר, בעל דמיון עשיר, ובעל רגישות רבה; והם הנותנים לספר, שבעצם מספר סיפור פשוט, ואפילו פשטני של משפחה רגילה, את העומק, את המתח ואת הפיוט.

גם הספר "כובע חדש" מאת נירה הראל, הוא ספר "משפחתי" ללא "גיבורים". נועם, נער כבן שתיים-עשרה, על-פי התנהגותו, תפישת עולמו ולשונו — עומד במרכז הספר וצופה תוך כדי עיסוק בענייני יום-יום של החופש הגדול, בגסיסתו ובמותו של סבא זאב האהוב.

הדבר הבולט בשני הספרים הניזונים כאן, הוא היום-יומיות, פירוט של סדר יום של מהיבך — עלילה ללא גיבורים וללא הרפתקאות. בשני הסיפורים המסגרת הסיפורית היא מסגרת משפחתית — שהיא המסגרת הטבעית של הילד ושל הנער בראשית התבגרותו. ואף-על-פי-כן הופכת יום-יומיות זו בשני הספרים, למסכת מרתקת של אירועים, כי החיים מרתקים; המפגש המשתנה עם בני המשפחה הוא מרתק, והגילוי של הבלתי ידוע, באמצעות ההתרחשויות ובעזרת הסבריהם של

המבוגרים — הוא מרתק. ויותר מכל: בשני הסיפורים מרתק המפגש עם המוות שהופך לציר מרכזי בעלילה.

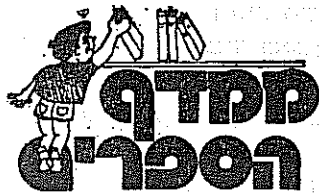
את הספר "כובע חדש" מספרת הסופרת המבוגרת, אבל היא מספרת את קורות המשפחה, כפי שרואה אותם ומבין אותם נועם בן השתיים-עשרה. בספר זה נמצא אחדות כמעט מלאה בין המספרת המבוגרת לבין הנער, עליו היא מספרת בגוף שלישי. סגנון הדיבור — הוא סגנונו של הילד, והתמונה המשפחתית נמסרת במקוטע — רק עד גובה הבנתו של הילד המספר על אב ואמא הנכנסים לחדרם וסוגרים את הדלת, ואז הוא יודע כי הם לא רוצים שהוא, הילד, ישמע על מה הם מדברים.

ובכל זאת — בבית זה, בנגוד לבית המשורטט בספר "מורד הזמיר" — הכל פתוח. הסופרת מעמידה את נועם הנער הצעיר במרכז ומבעד ליכולת הבנתו נפרשת בפנינו עלילת הסיפור: מותו של סבא זאב; התפוררות המשפחה: הסב השני, ראובן, מזקין ונעשה סניילי; אבא ואמא עצבניים, צועקים, מסתגרים בחדרם וגם כמעט ולא נמצאים בבית; האח הגדול נחשד על-ידי המשטרה בהחזקת סמים; סבתא חוזרת לבעלה השני המתגורר באמריקה; ואפילו חברתו של הילד — מיכל, "עזבה" אותו. האם נעוץ ההבדל במוצא של ההורים ובמידת יכולתם לשתף את הילדים בבעיות העוברות עליהם, או שמא נעוץ הדבר בהבדל בתקופות — שנות החמישים לעומת שנות השמונים?

אבל עם עבור הזמן, תוך כדי קיום מנהגי האבלות המקובלים בבית יהודי — תוזר הכל לתקנו: "השגרה השתלטה על חיי הבית, למן צלצול השעון המעורר בבוקר ועד לתחזית מזג האויר בטלוויזיה בערב, היה הכל ידוע מראש כמעט — מה יאכלו, מה ילבושו, מי יטלפן, מי ידיח את הכלים, על מה ישוחחו בשעת הארוז" חה" (כובע חדש, עמ' 107). העולם המתפורר, מתאחד בחזרה.

הוא אשר אמרנו. סיפורים ללא גיבורים וללא הרפתקאות. רק המוות הפולש לתוך עולם המשפחה "המוגן" כביכול, מזעזע את השגרה, כאבן שנפלה לתוך אגם מים ויצרה גלים, ולאחר מכן הכל תוזר לקדמותו.

שני הספרים מסתיימים באקט סמלי, שיש בו מן ההשלמה עם קיומו של המוות — שהוא ציר העלילה ומקדמה, כחלק ממהלך החיים. בספר "מורד הזמיר": הולדת האחות התינוקת דליה, ובספר השני: העברת "הכובע החדש" של סבא זאב המת, לסבא ראובן החי.

לכיתות נמוכות

ארבלון הוא ידדה המסתורי של הילה והוא גר בבית הברוש. לאתר שלהלה נולד אח קטן, הוא מסייע לה בתלוליה, תעלולים שהם גורמים לעיתים נזק ומסוכנים. מובן שארבלון הוא פרי המצאתה של הילה, המקנאה באחיה התינוק. זהו ספר נוסף בנוסח "פרבוס" שיש בו לגיבורה-הילדה "טנטן" משלה עליו היא משליכה את מעשיה "הרעים" והוא נעלם לאתר שהילה "מתבגרת". מן הראוי לציין כי ילדי גן (בני גילה של הילה) לא יבינו את הסיפור.

הספר נקרא על שם אחד השירים הכלולים בו: "גם המבור גרים טועים" ובו נאמר: "למדנו בכתה שהתורה מצווה: "כבד את אביך ואת אמך" ואני שאלתי: "האם אלוהים התכוון שצריך לכבד ילדים גם כן?"

זהו אחד המסרים החוזרים באופנים שונים גם בשירים האחרים, השירים הם מעין מאמרים קטנים, המטפלים בבעיות ילדים בנוסח ספרות פסיכולוגיסטית, כאשר הדגש הוא על טעויות שעושים המבוגרים כלפי ילדים.

העכביש מר אורג, הנמלה החרוצונת, התרנגולת מרת כר בולת, הדבורה זומי, ועוד בעלי-חיים למיניהם מוזמנים לחגיגת יום ההולדת של הצב עצלתיים. אלא שהדעות חלוקות ביניהם, בענין מקום מגוריו של הצב. הוויכוח הופך כמעט לתגרת ידיים, עד שציפי הציפור מסבירה להם כי למעשה הצב אינו מתגורר במקום אחד, כי הרי הוא נושא את ביתו על גבו. סוף-טוב — הכל טוב.

הסיפור נכתב על דרך החזרה והצבירה, הלשון קלה וברורה. הציורים צבעוניים ועליזים.

ארבלון מבית הברוש,
כתבה: נורית זרחיכהן,
צייר: רוני יצחקי, מסדה
1986, 41 עמ', מנוקד.

גם המבורים טועים,
כתבה: אלה דור-און,
צייר: אלכס שוחט, הוצ'
המחברת 1984, 42 עמ',
מנוקד.

יום הולדת של הצב
עצלתיים, כתבה: אורית
רז, ציירה: מיכל צדקה,
יסוד 1985, כ"2 עמ',
(לא מסומנים), מנוקד.

בספר קובץ של שירים לטווח גילים משבע ועד תשע. השירים המיועדים לקטנים הם: היום הראשון, תמיד באמצע המשחק, מותר ואסור ועוד. בצד שירים אלה יש שירים אחרים כמו: לאן רץ הזמן? צריך להתכונן לאיקנה, המיועדים לגיל הבוגר יותר.

יש לציין את עיצובו המיוחד של הספר. האיורים הם בשלושה צבעים ומוסיפים מימד המתאים לכל אחד מן השירים.

לכיתות בינוניות

שלישיית הדודים של זהבה הם שלושה דודים, מצד אמא. הם כל-כך דומים זה לזה עד שאי אפשר להבדיל ביניהם וכולם מתבלבלים.

זהבה לומדת להבחין ביניהם על-ידי תשומת לב להתנהגותם ולאופיים.

מוסר ההשכל שבסיפור הוא: יש ללמוד ולהסתכל מעבר לצורה החיצונית ולהעמיק בבדיקת התנהגותו של האדם ואופיו על מנת להכירו באמת. הציורים חניניים ומשולבים יפה בטקסט.

ספר המטפל בגישה פסיכולוגיסטית על גירושין במשפחה. מובאות חוויותיה של נערה צעירה, קארן בת שתיים-עשרה, המנסה להתמודד עם תהליך ארוך וכואב; הגירושין של הוריה. ההתמודדות של קארן היא עם אי-הבנה, כאב וחרדות, פחד מפני העתיד, ניסיון לקרב את ההורים מחדש ולבסוף להסתגל ולהשלים עם המצב החדש; ההורים התגרשו ו"זה לא סוף העולם".

ההווי האמריקאי המתואר כאן אינו מפריע להזדהותם של קוראים שאינם אמריקאים, ובכלל זה גם הקורא הישראלי, עם בעיותיה, חרדותיה ורגשותיה של הנערה הצעירה. גם אם בעיות פירוד ההורים אינה עולה במשפחתם.

שיריו של יהונתן גפן, יש בהם פזילה גם למבוגר; בכל שיר יש פואנטה, שלא תמיד יוכל הקורא הצעיר להבינה. הספר מכיל 19 שירים המעלים, ברובם, ביקורות על החברה בדרך של מניפולציה, (הדרקון הלא נכון — הטוב, שניצוד

תיבת החלומות, כתב: יעקב סתר, ציירה: עי-דית שולמן, ספרית פועלים 1985, מנוקד.

זהבה ושלושת הדודים, כתב וצייר: יוסי אבול-עפיה, כתר — כתר לי 1986, 30 עמ' (לא ממוספר), מנוקד.

זה לא סוף העולם, כתב: בה: גידי בלום, תרגמה: פועה הרשלג, צייר: איתן קדמי, כתר — ראשית קריאה 1986, 153 עמ', מנוקד.

הדרקון הלא נכון, כתב: יהונתן גפן, ציירה: הנה אדלן, דביר 1986, 45 עמ', מנוקד.

בטעות, או בשיר "שסק", שבו הזקן נותן לגיטמציה לגניבת הפרי, ("זה בסדר בעיני, ילד-שסק מותר לגנוב"), או לגלוג דק ומתוחכם (כמו בשיר תרנגול לא מכוון, "הרוצה להיות מפורסם בכל מחיר ובכל שעה"), החריזה חופשית, האיורים הם לעיתים כבדים.

מחוויותיהם והרפתקאותיהם של אילה, גפרור, אורי ועוזי באחת ממושבות הארץ, על רקע תקופת המנדט הבריטי. אילה ילדה צעירה (לא מוזכר גילה), גרה עם אמה בבית שכור של ה"שד השחור", כך הוא מכונה בפי אילה. אביה של אילה משרת באיטליה בצבא הבריטי, ואילה חוששת כי ה"שד השחור" רוצה לשאת את אמה לאשה. בהמשך העלילה בורחים הילדים אל הפרדס, שם הם נתקלים ב"מ" לך הצוענים", שאינו אלא אביו של עוזי (ויש לו כנראה קשר עם "הפורשים" או עם ה"הגנה").

מציאות ודמיון משמשים יחד בסיפור זה שנקרא בריתוק. זכה בפרס זאב.

טדי ג'ו היא ילדה טובלת, היא מתפרצת בזעם לעיתים תכופות, היא מרגישה בדידות וזקוקה נואשות לאהבה. זאת אין היא משיגה בבית.

אביה מובטל ומבקש לעזוב את הבית, ואמה מוטרדת מבעיות היומיום, כל אלה משפיעים לרעה על הילדה, עד שהיא מגיעה אל סבא שגר בחווה. הסב הוא איש חם ואוהב, בעל אישיות מיוחדת במינה, ובזכותו משתנה טדי, הם מבלים יחד וחווים הרפתקאות מופלאות. טדי משפיעה אחר-כך גם על אחיה ואמה, היחסים ביניהם משתפרים וכן האוירה.

זהו סיפורה של משפחה אמריקנית, בת חמש נפשות. החיים היו יכולים להיות נפלאים, אילו לא בישרה יום אחד אמא, כי בקרוב יולד תינוק במשפחה. ואכן, הכל משתנה בעקבות הולדת התינוק, אחות לפיטר ולאחיו הקטן, פשוט. המשפחה מעתיקה את מגוריה אל מחוץ לעיר, ולאחר זמן מה חוזרת לנירירוק. במשך כל השנה הזו קורים דברים שעליהם מספר פיטר בגוף ראשון בצורה משעשעת ורגישה. ספר מהנה לקורא הצעיר וגם למבוגר.

צוענים בפרדס, כתבה:
רות אלמוג, ציירה: מיכל
לויט, מסדה 1986, 66
עמ', מנוקד.

טדי ג'ו והסוד הנורא,
כתבה: הלדה סטאל,
הרגם: אייל הדס, ציירה:
מייקה קלוגמן, כתר 1986,
131 עמ', מנוקד.

סוזר פשוט, כתבה:
ג'ודי בלום, תרגמה: עדה
פלדור, צייר: חיים ארלי-
באום, כתר, ראשית קריי-
אה 1986, 160 עמ',
מנוקד.

לכיתות גבוהות

בהקדמה לספר, כותבת הסופרת כי "זהו סיפורה של פאני בן-עמי ששנות ילדותה עברו עליה בצרפת ובשוויצריה במל-חמת העולם השנייה".

כתב היד הגיע אל גלילה רוין-פדר והיא החליטה לשכתב אותו ולהתאימו לקוראים הצעירים.

סיפורה של פאני, המסופר בגוף ראשון, מעלה פרשתה של נערה צעירה הנוטלת לידיה מנהיגות בהסתמך על תושיתה, על אומץ לבה, על שיקולי-דעת נבונים ועל רגש אחריות לכלל. היא מצליחה להציל קבוצת ילדים שעליהם לגנוב את גבול צרפת כדי להגיע לשוויץ. פאני עצמה חווה חוויות קשות; דאגה לקטנים, בדידות, געגועים להורים שנלקחו, ובעיקר פחד נוראי פן ייתפשו.

הסיפור מרתק ומתאים לבני נוער צעירים ומתבגרים.

המחברות, חברת קיבוץ שדה-אליהו, מעלה בספר את סיפורה של ילדה בת עשר, המתחנכת לאחר מלחמת העולם השנייה, במוסד לילדים יהודיים "הום" שבצרפת.

הספר כתוב כיומן ומתאר תשע שנים בחייה של רות ג. בשפה פשוטה יומיומית כמעט, היא מתארת את העובר עליה במוסד: לימודיה, חברותיה, גם הן פליטות חרב שלאחר המלחמה, יחסיה עם אביה, (הומוניסט המתקשה לעכל את שיבתה של בתו אל יהדותה) ועוד.

חוט השני שעובר לאורך כל היומן הוא חיפושיה של הילדה המתבגרת אחר זהותה, שורשיה ומשפחתה. (אמה מאושפזת במוסד לחולי רוח).

עם הזמן מגיעה רות אל תנועת נוער ציונית "בני-עקיבא" ומשם היא עולה לישראל.

בספר שש-עשרה שיחות — סיפורים שלוקטו בידי מאירה ביין, אלה הושמעו קודם לכן בתוכנית הרדיו "חתול בשק". "קריזה" היא פינה המיועדת לנוער מתבגר ובה הועלו מבחר בעיות ולבטים של בני נוער; אהבות ושמחות, דאגות וחרדות, תקוות וכשלונות וכדומה.

הספר אינו בעל אופי של ספרות יפה, יחד עם זאת ימצאו בו בני הנוער עניין רב בשל סבך הבעיות המובאות בו.

המפקדת הקטנה, כתבה: גלילה רוין-פדר, הוצ' מלוא 1986, 99 עמ'.

מי את מתי? כתבה: רות בנישטי, ציירה: מיכל אפרת. הקיבוץ המאוחד, תשמ"ו, 125 עמ'.

קריזה, כתבה: מאירה ביין, כתר 1986, 101 עמ'.

פגישה מקרית, כתבה :
אמיליה רואי, ציירה :
עדנה גבעוני-שלזניאק,
כתר 1986, 144 עמ'.

המחברת מגוללת את סיפורה של משפחה יהודית באחת
מארצות הצפון, המנסה לשמר את יהדותה על אף הבדידות
החברתית בה היא מצויה.

סיפור העלילה נסב בעיקר סביב שתי בנות המשפחה
ומסופר מנקודת ראות של הצעירה שבהן. שתי אחיות
פוגשות ביער ילד קטן, יספר שמו, אשר לימים מתברר כי
הוא יהודי. יספר איבד את משפחתו במלחמת העולם הש-
ניה, ואומץ על-ידי משפחה נוצרית בכפר.

בסיועה של המשפחה היהודית עולה יספר לישראל ומ-
אחר יותר, נוסעים הבנות והוריהן לישראל כדי להיפגש
עם הנער.

אמיליה רואי מספרת את סיפורה קטעים קטעים ויתכן
כי צורת כתיבה זו קשה על הקורא הצעיר. מי שיתגבר על
קושי זה ימצא סיפור רגיש, המתאר מציאות של הווי יהודי
ישראלי.

רון וגזרי, כתב: יצחק
נוי, צייר: אבנר אברהמי,
כתר 1986, 240 עמ'.

משפחת בר-ששת נוסעת לבוסטון שבארה"ב לשנת שבתון.
על מה שקורה למשפחה, לסובבים אותה, ליורדים מן הארץ,
ליהודים המנסים לשמור על יהדותם, כל אלה ועוד מובאים
בסיפורו של הנער רון בר-ששת.

הסיפור מביא בפנינו ידידות מופלאה בין רון לבין ג'ודי
פרידלנדר נערה יהודיה-אמריקנית, מוזרה במקצת. העלילה
משתרעת על פני שלוש שנים, ומגיעה לסיומה עם פרוץ
מלחמת ששת-הימים.

ספר שירתק את בני הנעורים.

נתקבלו במערכת

1. אופק אוריאל, הואדי היה הגבול, כתר, 1986, 126 עמ'.
2. אלפי יוסי, המלך הלך לישון, ספרית פועלים, 1986, 22 עמ', מנוקד.
3. אסף שלמה, כשאני מול הראי, איורים: מיכל רון, שרברק, 1986, 36 עמ', מנוקד.
4. בנשלום שמואל, הארנב שלא היה שפן, ספרית פועלים, סדרת פשוט 1986, כ"1 עמ', מנוקד.
5. דויל ארתור קונאן, העולם שאבד, תרגם: גדעון טורי, כתר, 1986, 185 עמ'.
6. דוקטור סוס, המלחמה האיומה על החמאה, תרגמה: לאה נאור, כתר, 1986, 40 עמ', מנוקד.
7. דותן דודו, זה קורה במשפחות הכי טובות, צייר: אבנר קץ, כתר, 1986, כ"2 עמ', מנוקד.
8. הראל ניהר, מי העיר את שי, צייר: נעם נדב, כתר, 1986, כ"20 עמ', מנוקד.
9. ורדי זאב, ארבעה ימים של מותח, ספרית פועלים, 1985, 120 עמ'.
10. וזן ז'ול, מיכאל סטרוגוב, עברית: עדיטה בסון, כתר / כתר-לי, 1981, 237 עמ'.
11. טל חנה, העגלה בורחת, ספרית פועלים, 1985, 23 עמ', מנוקד.
12. ינוש, תרגם מגרמנית: שלמה טנאי, פנמה יפה פי כמה, עס"עובד, 1985, 48 עמ', מנוקד.
13. ישורון חוה, אחרת לגמרי, כתר, ראשית קריאה 1986, 103 עמ', מנוקד.
14. ל'אנגל מדלין, רוח בדלת, עס"עובד, 1986, 136 עמ'.
15. מולדובסקי קדיה, הילדה אילת, עברית: נתן אלטרמן, איורים: מיכל אפרת, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ו, 19 עמ', מנוקד.
16. סטיבנסון רוברט לואיס, האדון מבלנטרי, איורים: אבי כץ, עברית: כרמית גיא, כתר / כתר, 1986, 158 עמ'.
17. צורן גבריאלי, מורד הזמיר, עס"עובד, 1986, 127 עמ'.
18. סימור סימון, "אינשטיין" הצעיר המדען הבלש, דומינו, זמורה, ביתן, 1986, 64 עמ'.
19. קורצ'ין טובה, גמדים ירוקים או מדוזות ארוכות רגליים, איורים: אבנר גלילי, הקיבוץ המאוחד, 1985, 53 עמ'.
20. קפטן פרדריק מריאט, ילדי היער החדש, תרגמה: כרמית גיא, כתר, 1986, 227 עמ'.
21. קשתן חיים, היה היה אדם, בית דביר, הוצאת קרני, (האיורים מתוך הציורים למקרא נאח גוסטב דורה) 1986, 80 עמ', מנוקד.
22. שטרן גבריאלי, על המרפסת של מוסא הג'ינג'י, "על המשמר", 1986, 143 עמ'.

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

December 1986 Vol. XIII, № 2, (50)

ISSN 0334—276X

Editor; G. BERGSON

8 King David St.

Jerusalem, Israel

CONTENTS

Study and Research

Children's Problems of Pronunciation as a Humorous Component in Children's Literature	Dr. Miri Baruch	3
A Question Mark	Amira Barzilay	7
From "Ktina" to "Neurim"	Dr. Uriel Ofek	10
Between father and Son as children Poets	Dr. Lea Hovov	17
Taking Authority and Responsibility in Korczaks Stories for Children	Nira Frodkin	25
Korczak and the Thinking Child as a Literary Theme	Yardena Hadas	31
Czukowski About the Prototype of Dr. Aybelit	Dr. Ester Gay—Tarsi	34

Methodology

Letters and Words as a Subject Study	Herzlia Raz	35

Books for Adults about Children's Books

Bases of Children's Poetry by Lea Hovav	Gershon Bergson	39
Language and Style in Children's Lit. Bibliography	Menahem Regev	41

Reviews

At First Sight	G. B.	44
The Mysteries of the Red House	Shlomit Yonai	48
The Rhythm of Heartbeats	Aviva Levi	49
Two Books Without Heroes	Aya Lnbin	51
From the Bookshelf		55
Just arrived		60
Contents in Hebrew		61
Contents in English		62

המשתתפים בחוברת

- ד"ר מירי ברוך — מרצה לספרות ילדים, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
אמירה ברזילי — סופרת, חוקרת.
ד"ר לאה חובב — חוקרת, סמינר "אפרתה".
ד"ר אוריאל אופק — סופר, משורר וחוקר ספרות ילדים.
נירה פרדקין — מכללה ע"ש ילין, משרד החינוך והתרבות.
ירדנה הדס — סופרת, סמינר ע"ש שייך.
ד"ר אסתר גיא־טרסי — מבקרת.
הרצליה רז — סופרת, מבקרת ספרות, מרצה בספרות ילדים.
גרשון ברגסון — חוקר ספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות.
מנחם רגב — חוקר, מבקר, מכללה ע"ש ילין.
שלומית יונאי — גנן המדינה.
אביבה לוי — מורה.
איה לובין — הטלוויזיה הלימודית.